

UNIVERSITEIT UTRECHT

DE ZONDEBOK VAN EUROPA

EEN INTERDISCIPLINAIRE BENADERING VAN HET
GEDACHTEGOED VAN DE EURABIË-THEORIE

DATUM

16 APRIL 2021

LENNARD STEJNHOF,
MAUD BOSSCHAERT,
JILLIS BEEKMAN &
LOES HARTS

Universiteit Utrecht

Faculteit Geesteswetenschappen
Departement Filosofie en Religiewetenschappen
BA: Liberal Arts & Sciences

16 april 2021

2020-2021 3 Scriptie: Interdisciplinair onderzoek II (LA3V11003)

Jillis Beekman - TCS Filosofie, Politiek en Maatschappij - 6278302

j.beekman@students.uu.nl

Vakreferent: dr. Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel

Lennard Steinhoff - TCS Antieke cultuur - 6579965

l.p.steinhoff@students.uu.nl

vakreferent: dr. Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel

Loes Harts - Culturele Antropologie - 6447759

l.f.harts@students.uu.nl

Vakreferent: dr. Hans de Kruijf

Maud Bosschaert - Cognitieve en neurobiologische psychologie - 6109403

m.bosschaert@students.uu.nl

Vakreferent: dr. Rianne van Lambalgen

Scriptiebegeleider: Dennis Kerckhoffs MA

Abstract

Modern Europa wordt steeds meer gekenmerkt door toenemende polarisatie. Rechts-populistische overtuigingen krijgen steeds meer draagvlak in de samenleving. Zo lijkt de kloof tussen overtuigingen steeds groter te worden. Een voorbeeld hiervan is de populariteit van de Eurabië-theorie. In deze complottheorie wordt beweerd dat de linkse elite en leiders van Europa sinds de jaren 70 samenspannen met de Arabische regimes om zoveel mogelijk moslims naar Europa te laten migreren, met als doel een islamitische superstaat te creëren. Een verklaring voor het feit dat deze theorie grond wint, is mogelijk het mechanisme van het zondebok. Deze stelt dat men geneigd is de verantwoordelijkheid van 'het kwaad' bij toe te schuiven op een individu of groep.

In dit interdisciplinaire onderzoek wordt vanuit vier disciplines gekeken naar de wisselwerking tussen het zondebokmechanisme en het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te bieden in de ontwikkeling van polarisatie in modern Europa. Hiervoor is de volgende onderzoeksvraag opgesteld: *Welke invloed heeft het zondebokmechanisme op het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie in modern Europa?*

Om een antwoord te kunnen geven op deze vraag is er vanuit de disciplines, Cognitieve neurobiologische psychologie (CNBP), Archeologie, Politieke geschiedenis en Culturele antropologie onderzoek gedaan naar verschillende aspecten van deze vraag: CNBP onderzoekt welke psychologische en neurologische mechanismen er ten grondslag liggen aan het zondebokmechanisme en hoe deze kunnen worden verklaard vanuit de evolutie. Archeologie kijkt naar in hoeverre het zondebokmechanisme een fundamentele voorwaarde is geweest voor het ontstaan van beschavingen. Politieke Geschiedenis onderzoekt hoe de Eurabië-theorie ontwikkeld en wat voor een impact dit heeft in het politieke systeem van Europa. Tot slot bespreekt Culturele Antropologie hoe het kan dat het gedachtegoed van Eurabië een steeds grotere rol speelt in de mainstream politiek en samenleving van Europa.

De inzichten uit deze disciplinaire hoofdstukken zijn vervolgens geïntegreerd. Eerst is er gekeken naar de conflicten en overeenkomsten tussen de inzichten. Deze zijn door verschillende integratietechnieken omgezet naar gemeenschappelijke taal; een *common ground*. Vanuit deze *common ground* is een *more comprehensive understanding* geconstrueerd. Zo is er discipline overstijgende kennis ontstaan en is er een dieper inzicht in het antwoord op de hoofdvraag verschaft; het zondebokmechanisme heeft namelijk op twee

manieren invloed op het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie. Enerzijds is het zondebokmechanisme een oorzaak geweest voor het ontstaan van islamofobie, en daarmee ook de Eurabië-theorie. Anderzijds verschaft het zondebokmechanisme een perspectief op wat het gevolg van de Eurabië-theorie zou kunnen zijn; in het verleden heeft het zondebokmechanisme in sommige gevallen geleid tot het offeren of uitdrijven van een individu of groep. Dit zou een mogelijk toekomstperspectief kunnen zijn van de Eurabië-theorie, daarom is dit een mogelijk risico voor de samenleving. Dit is een verontrustend inzicht dat vraagt om meer aandacht en onderzoek om het risico voor de samenleving te beperken.

Voorwoord

Met trots presenteren wij ons interdisciplinaire onderzoek *De Zondebok van Europa: Een interdisciplinaire benadering van het gedachtegoed van de Eurabië-theorie*, die aan de hand van de controversiële Eurabië-complottheorie een verklaring zoekt voor de toenemende polarisatie in Europa. Deze scriptie, die is uitgevoerd als afstudeerproject voor de bachelor Liberal Arts and Sciences, bundelt de krachten van de disciplines Cognitieve en Neurobiologische Psychologie, Culturele Antropologie, Politieke Geschiedenis en Archeologie om dit probleem te analyseren.

Dit onderzoek is ontstaan vanuit een gedeelde zorg om het culturele en politieke discours in het huidige tijdsgewricht, waarin meningen niet langer meningen zijn, maar ontologieën. Een voorbeeld daarvan is de Eurabië-theorie, die stelt dat Europa zich op een hellend vlak bevindt, en langzaam verandert in een islamitische superstaat. Aangezien hier geen concreet bewijs voor te vinden is, besloten wij te op zoek te gaan naar een verklaring voor de populariteit van deze theorie. Vanwege de complexiteit van dit probleem leek het ons een uitermate geschikt onderwerp voor een interdisciplinair onderzoek.

De totstandkoming van deze scriptie is het resultaat van uren-lang ploeteren, zweten en vloeken, en de waardevolle hulp van anderen, zonder wie dit onderzoek er niet was geweest. In de eerste plaats willen wij onze LAS-begeleider, Dennis Kerckhoffs, bedanken voor zijn stoïsche geduld, en kostbare adviezen. Daarnaast willen wij de vakreferenten bedanken; Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, Hans de Kruijf en Rianne van Lambalgen, die onze disciplinaire hoofdstukken in goede banen hebben geleid. Verdere dank gaat uit naar Fridie, Fieke, Mike en Eva voor de verbetering van spelfouten en mentale ondersteuning, de huisgenoten van Maud en Lennard voor hun gastvrijheid, Misa de hond voor haar gezelschap en de Hoogvliet Zevenwouden voor het verschaffen van lunch en koffie. Wij wensen u veel leesplezier en hopen uw horizon te verbreden.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	7
Rechtvaardiging interdisciplinariteit	9
Hoofdstuk 1: De psychologie van het zondebok	12
1.1 Inleiding	12
1.2 Psychologische en Neurologische onderbouwing	13
1.3 Evolutionair voordeel	19
1.4 Conclusie	20
1.5 Limitaties en implicaties	21
Hoofdstuk 2: Het zondebokmechanisme in Çatalhöyük	22
2.1 Inleiding	22
2.2 Ritueel offeren in Çatalhöyük	23
2.3 Limitaties	29
2.4 Conclusie	31
Hoofdstuk 3: Eurabië in modern Europa	33
3.1 Inleiding	33
3.2 Structuralisme en Cultureel Marxisme	34
3.3 Eurabië in de Europese politiek	36
3.4 Eurabië als marxistisch fenomeen	38
3.5 Conclusie	40
Hoofdstuk 4: Eurabië-theorie in sociale context	42
4.1 Inleiding	42
4.2 Oriëntalisme (als basis voor het huidige westerse begrip van Arabieren en moslims)	43
4.3 Globalisering en onzekerheid	47
4.4 Media, representatie en politiek	49
4.5 Conclusie	51
Hoofdstuk 5: Integratie	53
5.1 Disciplinaire inzichten	53
<i>Cognitieve en Neurobiologische Psychologie</i>	53
<i>Archeologie</i>	54
<i>Politieke Geschiedenis</i>	54
<i>Culturele Antropologie</i>	55
5.2 Common ground	56
<i>Metastructuur</i>	56
<i>Zondebok</i>	59
<i>Moslims als outgroup</i>	59
<i>Rol in samenleving</i>	59
<i>De Eurabië-theorie</i>	61

<i>Structuralisme vs. Orientalisme</i>	61
<i>Vicieuze cirkels</i>	62
<i>Integratie ontstaan Eurabië-theorie</i>	63
<i>Polarisatie</i>	63
<i>Negatieve houdingen tegenover de zondebok: Intern of Extern?</i>	64
<i>Symboliek, Taal en Beeldvorming</i>	65
5.3 More Comprehensive Understanding	68
Hoofdstuk 6: Conclusie, implicaties en limitaties	70
Conclusie en implicaties	70
Limitaties	71
Literatuurlijst	72
Inleiding + voorblad	72
Hoofdstuk 2: CNBP	73
Hoofdstuk 3: Archeologie	76
Hoofdstuk 4: Eurabië in Modern Europa	77
Hoofdstuk 5: Culturele Antropologie	78
Hoofdstuk 6: Integratie	80

Inleiding

Sinds de jaren zeventig is een linkse elite van cultuurmarxisten doelbewust bezig met het binnenhalen van grote groepen moslims uit Arabische landen. Dit doen ze met het doel de Westerse cultuur te vernietigen, en Europa te veranderen in een islamitische superstaat. Althans, zo wordt beweerd door aanhangers van de Eurabië-theorie; een rechts-extremistische complottheorie die begin deze eeuw is ontwikkeld door de Britse schrijfster Bat Ye'or (Tokmetzis, 2018). Hoewel de theorie niet direct voor de hand ligt, is hij al jaren zichtbaar in de mainstream politiek (Korving & Tielbeke, 2017). Zo heeft Geert Wilders de strekking van de theorie al meermaals ondubbelzinnig verkondigd. In 2007 beweerde hij bijvoorbeeld in een brief aan *de Volkskrant* dat de politieke elite bewust bijdraagt aan “de transformatie van Nederland in Nederarabië als provincie van de islamitische superstaat Eurabië” (Wilders, 2007). Ook Thierry Baudet is van mening dat de Europese Unie ‘een cultuurmarxistisch project’ is dat ‘de vernietiging van de Europese beschaving’ tot doel heeft (Correspondent, 2018). Bij de Tweede Kamerverkiezingen van afgelopen maart waren hun partijen samen goed voor 27 zetels, oftewel 16,6 procent van het electoraat (Kiesraad, 2021).

De Eurabië-theorie¹ is niet zomaar uit de lucht komen vallen. De Europese politiek wordt namelijk al jaren gekenmerkt door groeiende polarisatie. Dit blijkt onder andere uit de toename in populariteit van partijen die zich aan de randen van het politieke spectrum bevinden. Landen als Oostenrijk en Hongarije worden op dit moment bijvoorbeeld bestuurd door rechts-populistische partijen (Wodak & Krzyżanowski, 2017). In grotere landen, zoals Duitsland, Frankrijk, Italië, en ook Nederland, zijn rechts-populistische de grootste oppositiepartijen (BCC, 2019). De ideologie van deze partijen wordt gefundeerd door nationalisme en een afkeer van immigratie (Dennison & Geddes, 2019). Met name de immigratie van mensen uit islamitische landen is voor een groot deel van de Europese bevolking ongewenst. Een poll uit 2017 wijst zelfs uit dat de meerderheid van de Europese samenleving verdere immigratie vanuit islamitische landen afwijst (Osborne, 2017). Deze

---

¹ Aanhangers van de Eurabië-theorie lijken bang te zijn voor een ‘Islamitische superstaat’ en te denken dat moslims erop uit zijn om de normen en waarden van Europa en ‘het Westen’ omver te kegel en te vervangen door ‘barbaarse en bloedige praktijken’ (*The Guardian*, 2019). Er bestaan echter gradaties in de mate van overtuigingsintensiteit, niet alle aanhangers geloven in dezelfde mate in deze theorie. Sommige individuen zullen bijvoorbeeld niet geloven dat de linkse elite bewust de Europese cultuur wil vernietigen, maar zullen wel islamofobische overtuigingen hebben.

groeïende polarisatie kan problematisch zijn voor een samenleving; zo is de dreiging van geweld de afgelopen jaren toegenomen² (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2020).

Het buitensluiten van een bepaalde groepering op grond van de vermeende dreiging die zij vormen, is geen uniek fenomeen van deze tijd. Volgens René Girard, een Frans-Amerikaanse antropoloog, filosoof en historicus, is het zondebok mechanisme zelfs een universeel menselijke eigenschap en een fundament van de beschaving (Andrade, 2010). Zijn mimetische theorie³ stelt dat er in de beschaafde wereld een constante collectieve rivaliteit sluimert. Om te voorkomen dat deze collectieve rivaliteit uitdraait tot een oorlog waarin iedereen voor zich rivaliseert, wordt er één individu of groep aangewezen als zondebok, zijnde verantwoordelijk voor het kwaad. Wanneer de zondebok vervolgens collectief is uitgedreven, zou de vrede weer terugkeren in de samenleving.

Er zijn duidelijke verbanden te trekken tussen de Eurabië-theorie en het zondebokmechanisme, die het interessant maken om onderzoek te doen naar de wisselwerking tussen de twee. Binnen de Eurabië-theorie worden de moslims namelijk negatief geportretteerd. Ze worden neergezet als terroristen, als minder ontwikkeld en alsof ze de Europese normen en waarden willen ondermijnen. Het zondebok mechanisme houdt in dat een minderheid wordt beschuldigd van de problemen in de samenleving. Er zou kunnen worden gehypothetiseerd dat het zondebok mechanisme hierbij invloed heeft op Eurabië-theorie en de populariteit hiervan. Door het verband tussen deze twee fenomenen te onderzoeken, kan er meer inzicht worden vergaard over de ontwikkeling van polarisatie in modern Europa. Deze inzichten kunnen vervolgens bijdragen aan het zoeken van een passende oplossing voor dit complexe socio-politieke probleem. Dit heeft ons geleid tot de volgende centrale vraag van ons onderzoek:

Welke invloed heeft het zondebokmechanisme op het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie in modern Europa⁴?

---

² Deze overtuiging vormde bijvoorbeeld in 2011 de motivatie van Anders Breivik om 77 mensen om het leven te brengen in Oslo. Dit incident geeft aan dat de toename in populariteit van rechts extremistische partijen niet lichtelijk moet worden genomen.

³ Deze theorie is in de jaren zeventig ontwikkeld door Girard, en stelt dat *mimesis* (μίμησις, Grieks voor 'nabootsing') invloed heeft op al onze handelingen. Al vanaf de geboorte is de mens constant bezig met het imiteren van mensen uit zijn omgeving. Op het gebied van taal en culturele gebruiken is het duidelijk dat mensen elkaar veelal na-apen, maar volgens Girard imiteert de mens ook de *verlangens* uit zijn omgeving. Op deze manier zijn persoonlijke verlangens nooit authentiek, en is onderlinge rivaliteit onvermijdelijk (Girard, 1972).

⁴ Met modern Europa bakenen wij de tijdperiode die onderzocht wordt omtrent polarisatie af. Modern Europa betekent in dit geval Europa vanaf het jaar 2000.

Rechtvaardiging interdisciplinariteit

Rechts extremistisch gedachtegoed, in het specifiek het gedachtegoed van Eurabië, heeft veel invloed op, en gevolgen voor verschillende lagen van de samenleving. Niet alleen op individueel niveau, maar ook op nationaal en Europees niveau, groeit de polarisatie en daarmee het gedachtegoed van Eurabië. Sinds het ontstaan van deze theorie wordt de populariteit ervan beïnvloed door de wisselwerking tussen de politieke besluitvorming en de samenleving. Factoren als globalisering en de media spelen daarnaast een rol bij de groeiende populariteit van deze theorie. Bovendien speelt, naast de psychologie van een individu, ook de sociale omgeving een belangrijke rol in de overwegingen over aansluiten bij dit gedachtegoed. Dit maakt het een complex maatschappelijk probleem dat uitnodigt tot een interdisciplinaire benadering. Daarnaast is polarisatie een terugkerend fenomeen in de geschiedenis dat vaak leidde tot geweld en oorlogen. Ondanks het feit dat er recentelijk meer inzicht is in wat de oorzaken en mechanisme zijn die leiden tot dit soort problemen, zijn er nog geen functionerende oplossingen en blijft het dus een probleem in de huidige samenleving. Allen F. Repko en Rick Szostak beschrijven in hun boek *interdisciplinary research: process and theory* (2017) dat een interdisciplinaire aanpak noodzakelijk is als het probleem dat wordt onderzocht complex is. Tevens is interdisciplinair onderzoek nodig als er vastgesteld kan worden dat geen enkele discipline in staat is geweest het probleem volledig uit te leggen of op bevredigende wijze op te lossen en het een onopgeloste maatschappelijke kwestie betreft (Repko & Szostak, 2017). Door inzichten van verschillende disciplines te combineren wordt er gepoogd een antwoord te kunnen geven dat recht doet aan het probleem en alle aspecten evenwaardig belicht om zo tot een meer omvattende, holistische conclusie te komen (Repko & Szostak, 2017). Binnen dit onderzoek wordt het vraagstuk benaderd vanuit de volgende disciplines: Cognitieve Neurobiologische Psychologie (CNBP), Archeologie, Economische/Politieke Geschiedenis en Culturele Antropologie.

Het eerste hoofdstuk wordt vanuit de discipline **CNBP** geschreven en focust zich op het zondebokmechanisme. CNBP gaat uit van de aanname dat gedrag voortvloeit uit, en wordt verklaard door, psychologische hersenprocessen die zijn geëvolueerd in de mens. Hierbij wordt uitgegaan van deterministisch en empirisch bewijs dat de werkelijkheid kan verklaren. Deze discipline kan een bijdrage leveren omdat er inzicht kan worden gegeven in de psychologische en neurologische onderbouwing achter het zondebok mechanisme en hoe deze tot stand zijn gekomen in de mens als soort. Er wordt gekeken of deze mechanismen evolutionaire voordelen hebben, zo zal het pogen te verklaren waarom het

zondebokmechanisme überhaupt bestaat en wat de implicatie is van dit oeroude mechanisme in de huidige samenleving. In dit hoofdstuk wordt de volgende vraag beantwoord: *Wat zijn de psychologische en neurologische oorzaken die het zondebokmechanisme verklaren?* Inzicht in deze psychologische en neurologische processen zou kunnen bijdragen aan het begrijpen waarom een persoon zich aansluit bij het gedachtegoed van Eurabië.

Nadat het zondebokmechanisme is geanalyseerd vanuit individueel niveau, volgt het hoofdstuk vanuit **Archeologie**, waarin wordt onderzocht in hoeverre het zondebokmechanisme een fundamentele voorwaarde is geweest voor het ontstaan van beschavingen. Er wordt in dit hoofdstuk dus vanuit een macroniveau gekeken. Onderzoek naar antieke culturen is in principe afhankelijk van relatief weinig bronmateriaal, en vraagt daarom vaak om een theoretische interpretatie. Wanneer blijkt dat het archeologische bronmateriaal van de vroegste samenlevingen de theorie van het zondebokmechanisme lijkt te bevestigen, zouden wij hieruit kunnen concluderen dat dit mechanisme niet alleen iets is van dit moment, maar besloten ligt in het samenleven van de mens. De deelvraag die in dit hoofdstuk wordt onderzocht luidt: *In hoeverre is het zondebokmechanisme een voorwaarde geweest voor het ontstaan van samenlevingen?* Dit is van belang voor het onderzoek, omdat dit meer inzicht biedt in de wisselwerking tussen het individu en de samenleving en of dit inherent is aan de mens.

In het derde hoofdstuk, komt **Politieke Geschiedenis** aan bod. In tegenstelling tot Archeologie kan deze discipline meer inzicht bieden in de Eurabië-theorie en de moderne historische context hiervan. Het disciplinair perspectief van een historicus is vrij breed. Historici proberen veelal het verleden te verklaren, opdat het relevante informatie in het nu kan verschaffen. Hoewel er geen één correct historisch perspectief is (de vraag hoe men de geschiedenis bedrijft is immers één van de grootste debatten binnen de discipline) zijn er wel enkele eigenschappen te identificeren. Een historisch fenomeen wordt bijvoorbeeld bestudeerd binnen zijn context, dat wil zeggen dat omliggende gebeurtenissen en trends van belang zijn voor historisch onderzoek. Historische ontwikkelingen zijn daarnaast resultaat van bredere ontwikkelingen binnen een maatschappij, maar ook toevallige keuzes van individuen. Er is dus niet een enkele theorie aan te wijzen die geldt voor de geschiedschrijving. Bovenal zal een historicus proberen een zo eerlijk mogelijk beeld te schetsen, opdat het in het heden verklaringen kan opleveren. Vanuit de Politieke Geschiedenis

zal daarom de volgende hoofdvraag worden onderzocht: *In hoeverre heeft de Eurabië-theorie bijgedragen aan de toenemende polarisatie in Europa vanaf het jaar 2000?*

In hoofdstuk vier wordt onderzoek gedaan vanuit de **Culturele Antropologie**, dit hoofdstuk focust zich net als Politieke Geschiedenis op de Eurabië-theorie. Antropologie is een holistische discipline en belangrijke fenomenen binnen de discipline zijn de oorsprong van de mensheid en de dynamiek van culturen wereldwijd (Repko & Szostak, 2017). De discipline focust zich dus eigenlijk op de menselijke cultuur, met al haar verschillende facetten en de structuren binnen een samenleving. Deze discipline kan vanuit mesoniveau onderzoeken op wat voor manier de Eurabië-theorie de huidige samenleving en politiek beïnvloedt en op wat voor manier deze naar voren komt. Dit mondt uit in de volgende deelvraag: *Hoe kan het dat de theorie en het gedachtegoed van Eurabië grond krijgt in de mainstream politiek en samenleving van Europa?* Dit is van belang omdat het de huidige culturele ontwikkeling kan verklaren en hierdoor inzicht kan geven in hoe er in de optiek van culturele antropologie beter omgegaan kan worden met rechts extremistisch gedachtegoed.

Na de disciplinaire hoofdstukken zullen de inzichten worden geïntegreerd. Er wordt een *common ground* gecreëerd door de verschillen en overeenkomsten tussen de disciplines in kaart te brengen en met elkaar te integreren. Op basis daarvan zal er aan de hand van een interdisciplinair model een *more comprehensive understanding* worden geconstrueerd. Zo wordt er een geïntegreerd antwoord op de hoofdvraag geformuleerd. Tot slot zal in hoofdstuk zes de conclusie, implicaties en limitaties van ons onderzoek worden besproken.

Hoofdstuk 1: De psychologie van het zondebok

Maud Bosschaert - CNBP

1.1 Inleiding

In de theorie van Eurabië wordt de dreiging van immigranten uit het Midden-Oosten voor Europa benadrukt. Binnen deze theorie wordt beweerd dat Europa wordt gekoloniseerd door Arabië en dat de Europese cultuur vernietigd wordt door de Islam. Hierbij worden voornamelijk de negatieve aspecten van de Arabische cultuur en de islam weergegeven. De moslims zouden vooral slechte invloeden met zich meebrengen. Aanhangers van de Eurabië-theorie zien Islamieten als een bedreiging voor de samenleving en stellen hen verantwoordelijk voor de aftakeling van de Europese cultuur (Tokmetzis, 2018).

Dit fenomeen kan deels worden verklaard vanuit de zondebok theorie. Dit houdt in dat in samenlevingen een persoon of groep wordt aangewezen als verantwoordelijk voor alle onrust in de maatschappij. Hierbij wordt een groep of individu collectief veroordeeld en gepoogd uit te drijven. Dit heeft een contraproductieve uitwerking omdat de schuld van problemen constant bij anderen wordt gelegd en er zo niet effectief naar oplossingen van deze problemen kan worden gezocht (Stein, 2006). Psychologisch onderzoek naar dit mechanisme zou kunnen bijdragen aan het zoeken naar een oplossing voor dit steeds terugkerende probleem. Er zal in dit hoofdstuk eerst worden gekeken of er onderbouwing is vanuit de psychologie en neurologie die dit mechanisme onderschrijft. Daarna wordt er gekeken of deze psychologische en neurologische mechanismen een evolutionair voordeel hadden bij het ontstaan van complexe sociale groepen zoals die in de huidige maatschappij. Omdat deze theorie zich in het verleden meerdere keren heeft kunnen manifesteren in de samenleving, zou dit inzicht kunnen geven in de mate van inherente eigenschappen van de mens die voor deze toenemende polarisatie zorgen. Inzicht in de inherente eigenschappen die hiervoor zorgen zouden kunnen bijdragen aan het vinden van een blijvende oplossing voor dit probleem. De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat luidt als volgt:

*Welke **psychologische en neurologische** mechanismen kunnen het zondebokmechanisme verklaren en hoe zijn deze mechanismen tot stand gekomen in **de mens**?*

1. 2 Psychologische en Neurologische onderbouwing

Vanuit de psychologie en neurologie zijn er meerdere theorieën die het zondebokmechanisme bevestigen en het bestaan ervan onderbouwen. De theorieën die behandeld worden zijn gekozen vanwege de relevantie die ze hebben voor het onderwerp en de hoofdvraag van dit hoofdstuk en omdat de aangehaalde theorieën de meeste overlap hebben met de definitie van het zondebokmechanisme. Dit zijn de *dual motive theory*, de *ingroup bias*, en de *confirmation bias*. Eerst zullen de theorieën worden uitgelegd, vervolgens wordt er neurologische onderbouwing wordt gegeven voor deze theorieën.

Dual motive theory

De *dual motive theory* stelt dat er twee oorzaken zijn die het zondebokmechanisme verklaren: het behouden van de persoonlijke moralen door anderen te beschuldigen van eigen tekortkomingen hiervan, en het pogen te behouden van persoonlijke controle door de oorzaak van willekeurige negatieve gebeurtenissen toe te kennen aan een bepaalde groep (Rothschild, et al., 2012). De groep die wordt aangewezen als zondebok moet volgens deze theorie wel een *rendabele groep* zijn. Dat houdt in dat de groep bekwaam en ‘kwaadaardig’ moet zijn omdat deze anders niet verantwoordelijk kan worden gesteld voor ‘het kwaad’ dat deze veroorzaakt. De theorie stelt dat op het moment dat mensen één groep verantwoordelijk kunnen stellen voor hun gevoelens van schaamte en de schuld van willekeurige negatieve gebeurtenissen kunnen geven, ze een versterkt gevoel van veiligheid en controle over hun leven ervaren en het hun realiteit versimpelt (Landau, et al., 2015). Dit mechanisme zou in het geval van de Eurabië aanhangers ook een rol kunnen spelen in het versterken van negatieve houdingen tegenover moslims. Omdat mensen het gevoel hebben dat ze geen controle hebben over veranderingen, kan dit veroorzaken dat ze een zondebok aanwijzen om gevoelens van angst en schaamte op te projecteren. In het geval van de Eurabië-theorie zijn dit dus moslims.

Vanuit de neurologie komen verschillende onderzoeken naar voren die deze theorie kunnen onderbouwen. De *dual motive theory* houdt in dat men geneigd is om anderen de schuld te geven van eigen tekortkomingen (Rothschild, et al., 2012). Dit kan worden

verklaard door de *self-positivity bias*. In verschillende onderzoeken naar de *self-positivity bias* is naar voren gekomen dat men geneigd is om zichzelf in een positief daglicht te stellen; mensen zijn sneller in het koppelen van positieve eigenschappen aan zichzelf en negatieve eigenschappen aan anderen dan andersom (Zhong, et al., 2013)(Chen, et al., 2013). Er is een functionele hiërarchie voorgesteld bij het denken over zelf waarbij *self related stimuli* als belangrijker worden ervaren dan *non-self related stimuli*. Hersenactiviteit in de *medial prefrontal cortex* en de *ventral anterior cingulate* worden hiermee geassocieerd (Fossati, et al., 2003, Moran, et al., 2006). De *medial prefrontal cortex* is vaker geassocieerd met *self referential mental activity*, oftewel het denken aan ‘zelf’ (Gusnard, et al., 2001). De *ventral anterior cingulate* is daarnaast gelinkt aan het verwerken van negatieve emotionele stimuli met betrekking op ‘zelf’ (Yoshimura, et al., 2009). Mensen hebben dus een *attention bias* met betrekking tot zelf-gerelateerde informatie en niet-zelf gerelateerde informatie; men is geneigd om positiever over zichzelf te denken in vergelijking tot hun mening over anderen. Dit kan mogelijk verklaren waarom volgens de *dual motive theory* mensen geneigd zijn om de schuld van eigen morele tekortkomingen toe te kennen aan anderen. Automatische hersenprocessen kunnen ervoor zorgen dat zij zichzelf niet in een kwaad daglicht zien.

In het onderzoek van Salamons et al. (2015) komt een tweede neurologische onderbouwing voor de *dual motive theory* naar voren. In dit onderzoek is onderzocht in hoeverre waargenomen controle over pijnstimuli invloed heeft op hersenactiviteit. In deze studie stelden ze twee groepen bloot aan fysieke pijnprikkels. Beide groepen hadden in de realiteit geen controle over de pijnprikkels, echter was de perceptie van één van beide groepen dat zij wel controle hadden. Uit de resultaten bleek dat de groep die dacht controle te hebben verlaagde *amygdala* activiteit en verhoogde *nucleus accumbens* activiteit had. Dit is een redelijk voor de hand liggend resultaat; de *amygdala* is vaak gecorreleerd met pijn en angst (Davis, 1992). Als men denkt controle te hebben over de pijn, kan men minder pijn en angst ervaren. Daarnaast wordt er verondersteld dat de *nucleus accumbens* een belangrijke rol speelt in ervaren van beloningen, plezier en motivatie (Leotti, Iyengar & Oschner, 2010). Er zou dus kunnen worden gesteld dat het gevoel van controle hebben een *belonings-effect* teweegbrengt en het gevoel van geen controle hebben verhoogde angst en pijngevoelens aanwakkert. Dit kan het tweede deel van de *dual motive theory* onderbouwen, namelijk dat mensen controle willen houden over willekeurige negatieve gebeurtenissen. Mensen zijn namelijk vaak op zoek naar belonende, fijne ervaringen en vermijden negatieve, pijnlijke ervaringen en zullen dus proberen controle te houden over negatieve gebeurtenissen.

Ingroup bias

De *ingroup bias*, anders bekend als *ingroup favoritism/outgroup derogation* houdt in dat mensen geneigd zijn voorkeur te geven aan, en positievere houdingen te hebben tegenover hun eigen sociale groep, en een negatievere houdingen te hebben tegenover mensen buiten hun sociale groep (Brewer, 1999). Deze voorkeur van de *ingroup* heeft geen objectieve onderbouwing; de *ingroup* is in werkelijkheid niet beter dan de *outgroup*. Vooral als er een dreiging is voor de *ingroup*, wordt de *outgroup derogation* versterkt. Dit is terug te zien bij bijvoorbeeld teamsport fans; op het moment dat de sociale identiteit van een groep fans wordt bedreigd, ofwel er wordt getornd aan het beeld dat hun team beter is dan het rivaliserende team, versterkt dit de onderlinge rivaliteit tussen fans van verschillende teams (Wann & Grieve, 2010). Dit kan in sommige gevallen zelfs leiden tot onrust en geweld (Dunning, et al., 1982). Daarnaast is gebleken dat zelfvertrouwen in sommige gevallen ook samenhangt met *ingroup bias*. Hoog zelfvertrouwen kan leiden tot een sterkere *ingroup bias* (Crocker & Luhtanen, 1990); daarnaast kan ook een laag zelfvertrouwen leiden tot een verhoogde *ingroup bias* (Hogg & Abrams, 1990). De laatste wordt echter gelimiteerd door *self concept consistency*. Mensen hebben vaak een persoonlijke identiteit en een sociale identiteit. Op het moment dat eigenschappen van de *ingroup*-identiteit, oftewel de sociale identiteit, niet overeenkomen met de eigenschappen van de persoonlijke identiteit van het individu met een laag zelfvertrouwen, vervaagt de *ingroup bias* enigszins (Brown, 1993; Golec de Zavala, et al., 2020). Dit mechanisme kan ook een rol spelen in de groeiende populariteit van de Eurabië-theorie; aanhangers kunnen een verhoogde *ingroup bias* hebben tegenover mensen uit hun eigen land, zij kunnen zich meer verbonden voelen met de sociale identiteit van hun *ingroup* en daarmee de *outgroup* sterk afwijzen.

Vanuit de neurologie is er sterk bewijs voor het bestaan van de *ingroup bias*. In een studie is door Voltz (2009) onderzocht welke hersengebieden betrokken zijn bij evalueren van de *ingroup*. In deze studie moesten participanten geld verdelen over hun *ingroup* en hun *outgroup*; hierbij waren alle leden van de *in-* en *outgroup* onbekenden. Participanten kozen vaker om meer geld aan *ingroup*-leden te geven dan aan *outgroup* leden; er was dus sprake van *ingroup favoritism*. Op dat moment werd er hersenactiviteit in de *medial prefrontal Cortex* gemeten. Dit hersengebied kan daarom, zoals eerder genoemd, gelinkt worden aan het evalueren van persoonlijke attributen en identiteit. Hieruit zou kunnen worden geconcludeerd

dat de *ingroup* een belangrijke rol speelt in de identiteit en dat het zelfs kan bijdragen aan het ontwikkelen hiervan (Tajfel & Turner, 1985).

Een ander neurologisch fenomeen dat de *ingroup bias* onderbouwd, is het feit dat men acties van *outgroup members* anders waarneemt dan acties van *ingroup members*. Molenberghs & Halász (2012) onderzochten of participanten acties van hun eigen team versus acties van andere teams als anders waarnemen of gewoonweg anders beoordelen. Ze lieten hierbij participanten oordelen over de snelheid waarmee teamleden en niet-teamleden op een rode knop drukten. De snelheid was in de realiteit bij beide groepen gelijk; toch beoordeelden de participanten hun eigen teamleden hoger dan niet-teamleden. Tijdens het waarnemen van de reactietijden van de teamgenoten werd verhoogde activiteit in de *inferior parietal lobe* gemeten. Het feit dat er verschil in hersenactiviteit werd gemeten tijdens het waarnemen van de druktijden bevestigt dat participanten werkelijk meenden te zien dat hun teamgenoten sneller waren dan niet-teamgenoten. Ze hebben niet achteraf besloten of beredeneerd dat hun teamgenoten sneller waren. Deze conclusie wordt vaker getrokken in verschillende onderzoeken (Gutsell & Inzlicht, 2010; Avenanti, et al., 2010). Hierdoor kan worden gesteld dat als men eenmaal een *ingroup bias* heeft, men daadwerkelijk waarneemt dat de *ingroup* beter is dan de *outgroup*.

Een tweede theorie uit de neurologie die de *ingroup bias* ondersteunt, stelt dat men andere hersenactiviteit heeft als er wordt gekeken naar een *ingroup member* die pijn ervaart dan als er wordt gekeken naar een *outgroup member* die pijn ervaart (Riečanský, et al., 2015). In een studie door Hein, et al. (2010) is door middel van fMRI gekeken naar welke hersengebieden actief worden op het moment dat een participant kijkt naar een persoon die pijn ervaart. Hierbij is een vergelijking gemaakt tussen de activiteit bij mensen van eigen etnische afkomst en van een andere etnische afkomst. Hieruit bleek dat als participanten naar *ingroup members*, oftewel naar mensen van hun eigen etnische afkomst, keken er verhoogde activiteit in de *anterior insula* werd waargenomen en als ze naar *outgroup members* keken, er verhoogde activiteit werd waargenomen in de *right ventral striatum* (Hein, et al., 2010). De *anterior insula* wordt over het algemeen gerelateerd aan het ervaren van pijn (Wiech, et al., 2010). Op basis van de verhoogde activiteit van de *anterior insula* zou er kunnen worden gehypothetiseerd dat verhoogde activatie in de *anterior insula* kan betekenen dat iemand meer meeleeft in de pijn van een ander en zo meer empathie heeft. Hier is echter nog geen direct verband tussen gevonden. Daarnaast wordt de *right ventral striatum* dikwijls gelinkt

aan plezier en *Schadenfreude*; het plezier ervaren door de pijn van een ander (Takahashi, et al., 2009; Singer, et al., 2006). Er zou dus kunnen worden gesteld dat men meer ‘plezier’ ervaart bij het kijken naar pijn van een *outgroup member* dan bij het kijken naar pijn van een *ingroup member*. Daarnaast is in een studie door Mathur, et al., (2010) gesuggereerd dat het verschil in hersenactiviteit bij het getuigen van pijn bij *ingroup members* en *outgroup members* het grootste is als het groepen zijn met verschillende etnische achtergronden. Deze uitkomsten worden bevestigd door andere onderzoeken (Cheon, et al., 2011; Bruneau, et al., 2012). Echter kunnen factoren als sociale status, competitiviteit en sociale minder- of meerderheid invloed hebben op de mate van deze *racial bias* (Cikara, et al., 2014). Desalniettemin is gebleken dat de mate van hersenactiviteit ook samenhangt met in hoeverre men een *outgroup* mag of niet mag. Cikara and Fiske (2011) tonen aan dat als participanten getuigen van negatieve gebeurtenissen bij *outgroups* die ze van tevoren niet mogen, er minder activiteit wordt waargenomen in empathische hersengebieden zoals de *anterior insula*. Echter, als zij negatieve gebeurtenissen waarnemen bij *outgroups* waar ze bijvoorbeeld medelijden mee hebben, zoals ouderen, werd er meer *anterior insula* activiteit gemeten.

Ook is er een *ingroup/outgroup*-verschil in hersenactiviteit gemeten bij het kijken naar gezichten. Zelfs baby's reageren anders op het waarnemen van gezichten van een andere etnische achtergrond dan gezichten van de eigen etnische achtergrond (Kelly, et al., 2005). Deze *bias* lijkt echter wel te vervagen als men bewust andere rassen tot *ingroup* begint te zien. In een onderzoek door Van Bavel, et al., (2009) werden participanten in twee groepen verdeeld waarbij er verschillende rassen binnen dezelfde groep zaten. Daarna moesten ze een *categorization task* doen waarbij ze de gezichten van hun eigen groep moesten onthouden. Aan het einde van het experiment moesten ze beoordelen welke gezichten ze mochten en welke minder. Hierbij werden ook gezichten van de *outgroup* voorgelegd. De participanten leken een voorkeur te hebben voor de gezichten van de *ingroup*, ondanks de verschillende rassen binnen deze groep. Dit suggereert dat de *bias* voor het eigen ras kan worden vervaagd als hier moeite in wordt gestoken.

Een andere neurologische factor die invloed lijkt te hebben op de *ingroup bias* is *oxytocine* (OXT). Dit hormoon en neurotransmitter staat voornamelijk bekend als het ‘knuffelhormoon’. Verschillende onderzoeken tonen aan dat dit hormoon bevorderlijke effecten heeft bij het voortplanten; het beïnvloedt de partnerkeuze, de zwangerschap en

bevalling, en de moeder-kindrelatie (Argiolas & Gessa, 1991). Deze stof heeft echter ook minder positieve effecten. Uit verschillende studies is gebleken dat OXT niet alleen *ingroup favoritism* bevestigt, maar ook *outgroup derogation* versterkt (De Dreu, et al., 2010; De Dreu, et al., 2011).

Confirmation bias

Een psychologisch bekend mechanisme, de *confirmation bias*, zou het zondebokmechanisme kunnen versterken. De *confirmation bias* houdt in dat mensen onbewust geneigd zijn bevestiging te zoeken voor een onderbouwing van hun al bestaande overtuigingen (Knobloch-Westerwick, et al., 2017). Bovendien geven mensen prioriteit aan informatie die hun overtuiging bevestigt en wordt bestaande informatie zo geïnterpreteerd zodat deze in lijn ligt met al bestaande overtuigingen (Klaymann, 1995; Kerstholt, et al., 2010). Hierbij worden argumenten die de overtuigingen tegenspreken verworpen of genegeerd. Dit kan leiden tot sterker gepolariseerde overtuigingen over een bepaalde groep omdat alle informatie als bevestiging van de al bestaande overtuigingen kan gelden (Nickerson, 1998; Kassin, Dror & Kukucka, 2013). Er zijn verschillende verklaringen gevonden voor deze *bias* in de menselijke cognitie. Een verklaring houdt in dat mensen een beperkte capaciteit hebben om informatie te verwerken en dat het nadelig is voor de zelf waarde om het fout te hebben (Alsaad, et al., 2018). Dit mechanisme kan erg hardnekkig zijn, sommige studies tonen aan dat het bloot worden gesteld aan meer tegensprekende informatie dit de polarisatie juist zal laten toenemen, in plaats van afnemen (Lord, Ross & Lepper, 1979; Munro & Ditto, 1997). In het geval van de Eurabië-theorie kan dit mechanisme een versterkend effect hebben; mensen die geloven dat moslims niet deugen zullen alle nieuwe informatie gebruiken om deze overtuigingen te bevestigen. De *confirmation bias* is een zeer gecompliceerd psychologisch proces, tot nu toe zijn er weinig neurologische onderzoeken die dit proces kunnen bevestigen in hersenactiviteit.

Uit de bovenstaande bevindingen zou kunnen worden geconcludeerd dat het zondebokmechanisme voortkomt uit psychologische danwel neurologische processen. Automatische hersenprocessen dragen bij aan het ontstaan van een *ingroup bias* waarbij er een *outgroup* wordt aangewezen als verantwoordelijk voor 'het kwaad'. Het feit dat dit automatische hersenprocessen zijn is een interessante bevinding omdat dit zou kunnen

suggereren dat deze processen inherent zijn aan de mens en dus ergens in het verleden een evolutionair voordeel hebben gehad.

1.3 Evolutionair voordeel

Studies uit de neurologie tonen aan dat het zondebokmechanisme een functie kan zijn van hersenactiviteit en automatische processen. Inzicht in de psychologische aspecten van de evolutie van de mens zou kunnen bijdragen aan het antwoord op de vraag of het zondebokmechanisme een evolutionair voordeel oplevert. In de komende paragraaf zal worden ingegaan op de vraag welke factoren een rol hebben kunnen spelen bij het ontstaan van het zondebokmechanisme benaderd vanuit de besproken psychologische mechanismen.

Ten eerste is een belangrijke factor waarschijnlijk het ontstaan van geavanceerde taal. Dit kan hebben geleid tot een groeiende sociale complexiteit (Markússon, 2004). Omdat men nu kon praten over abstracte onderwerpen buiten de waarneembare realiteit en deze niet direct falsifieerbaar waren, was het moeilijk om te bepalen wat waar was en wie te vertrouwen was. Mogelijkerwijs was het in die tijd voordelig om snel een oordeel te kunnen vellen over wie de waarheid sprak en wie te vertrouwen was. Dit kan ervoor hebben gezorgd dat het hebben van vooroordelen een voordeel gaf omdat de snelle verwerking van informatie en daarmee rappe acties en reacties faciliteerde. Omdat men geloofde in de vooroordelen, die niet altijd op de waarheid berustten, ontstond er een discrepantie tussen wat mensen konden geloven en wat de realiteit was. De *confirmation bias* zou mogelijk het gevolg kunnen zijn van deze ontwikkeling omdat het voordeliger was om bestaande overtuigingen te bevestigen dan om constant de realiteit te toetsen aan de eigen overtuigingen.

De discrepantie tussen overtuigingen en realiteit kan ook een voordeel hebben gehad bij het ontstaan van complexe groepen. In de tijd van de eerste grote groepen was *reciprocal altruism* een belangrijke factor die bijdroeg aan het overleven. Dit hield in dat leden van sociale groepen zeer afhankelijk waren van wederzijdse gunsten aan elkaar en vertrouwen speelde een belangrijke rol. De kracht van de mens lag niet in de fysieke bekwaamheid, maar in het feit dat er sprake was van samenwerken. Daarnaast werden mensen steeds minder afhankelijk van basic instinct en steeds meer van sociaal leren (Brewer, 1999). Dit creëerde een sterke *obligatory interdependence* (Brewer, 1997; Caporael, 1997). Op het moment dat individuen binnen een groep dezelfde ‘overtuigingen’ aanhingen, kon dit de samenwerking bevorderen omdat wederzijdse vertrouwen werd versterkt. Groepen die meer onderling

vertrouwen hadden en dezelfde overtuigingen deelden hadden mogelijk een evolutionair voordeel omdat zij als groep sterker en bestendiger waren dan groepen die minder goed samenwerkten. Dit kan ervoor hebben gezorgd hebben dat groepen met een sterke *ingroup bias* een evolutionair voordeel hadden tegenover groepen met een minder grote *ingroup bias*, omdat de samenwerking in groepen met een sterke *ingroup bias* beter was en samenwerken een belangrijke factor was in het ontstaan van complexe samenlevingen. Dit kan verklaren waarom de *ingroup bias* lijkt voort te komen uit automatische hersenprocessen.

Een andere factor die zou kunnen hebben bijgedragen aan de totstandkoming van het zondebokmechanisme is de onderlinge verbroedering die *outgroup derogation* veroorzaakt. De gemeenschappelijke overtuigingen over het niet vertrouwen van andere groepen konden voor een verbroedering zorgen, waarmee het onderlinge vertrouwen verhoogd kon worden. Zo kon ook, volgens de *dual motive theory*, op deze manier de schuld van innerlijke conflicten en willekeurige negatieve gebeurtenissen worden afgeschoven op de *outgroup*, dit mechanisme kon zo voor vrede en rust in een groep zorgen omdat ze collectief de schuld van kwaad en onrust aan een ander individu of groep toekenden. Zo gaf ook de *dual motive theory* mogelijk een voordeel en heeft het zich kunnen verankeren in automatische neurologische processen. Dit heeft mede kunnen faciliteren dat de mens in grote complexe groepen is kunnen gaan leven.

Vanuit de vroege evolutie kan de totstandkoming van de besproken psychologische en neurologische mechanismen worden verklaard. Dit impliceert dat naast negatieve gevolgen van het zondebokmechanisme, ook voordelen aan zitten die belangrijk zijn geweest bij het ontstaan van complexe sociale groepen. Onderlinge verbroedering en verbeterde samenwerking zijn voordelen die tot op de dag van vandaag nog steeds een belang hebben. De nadelen van het zondebokmechanisme, zoals die optreden bij de Eurabië-theorie, hebben echter ook een negatieve invloed op de samenleving, wat tot problemen kan leiden.

1.4 Conclusie

Het zondebokmechanisme is mogelijk inherent aan de menselijke psychologie en neurologie. Mensen zijn geneigd voorkeur te geven aan de sociale groep waar zij zich mee identificeren. Deze voorkeur komt voort uit automatische neurologische processen. In het verleden heeft deze *bias* mogelijk het ontstaan van complexe samenlevingen kunnen faciliteren. Dit mechanisme is nog steeds aanwezig in de samenleving. Het heeft echter op dit moment, naast

positieve effecten zoals het creëren van onderling vertrouwen en verbroedering, ook veel nadelige effecten; mensen zijn afwijzend, veroordelend en beschuldigend naar elkaar. Er ontstaan negatieve houdingen tegenover andere culturen en samenlevingen, ondanks het feit dat hier geen valide fundament voor is. Veel mensen zijn zich er echter niet van bewust dat automatische neurologische processen hier een oorzaak van kunnen zijn. Op het moment dat mensen zouden beseffen dat hun vooroordelen en negatieve houdingen tegenover ‘vreemde’ culturen berust op een oeroude *bias*, zouden zij mogelijk minder stellig worden in hun bezwaren tegen deze culturen en zou dit de toegenomen polarisatie kunnen verminderen. Daarom zou er meer aandacht moeten komen voor het bewust maken van deze *bias* in de menselijke psyche waardoor de polarisatie zou kunnen worden bestreden. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat als er actief wordt ingezet op het verminderen van de *bias*, deze kan worden vervaagd (Van Bavel, et al., 2009). Inzicht in dit zondebokmechanisme en de psychologische en neurologische origine hiervan kan helpen bij het verklaren en bestrijden van de toenemende polarisatie met betrekking tot het gedachtegoed van Eurabië.

1.5 Limitaties en implicaties

Omdat dit onderzoek voornamelijk op al bestaande literatuur berust, is het moeilijk om daadwerkelijk nieuwe inzichten te verschaffen. Er is echter wel gepoogd bestaande inzichten aan elkaar te koppelen, zodat er een nieuw perspectief kan worden gecreëerd die is gebaseerd op al bestaande theorieën. Daarnaast probeert dit onderzoek een psychologisch fenomeen te verklaren op basis van gemiddelden en generalisaties, breed getrokken over de samenleving. Er wordt gepoogd een algemene conclusie te trekken die de realiteit omvat, maar gemiddelden en generalisaties kunnen misleidend zijn en er zijn altijd individuele verschillen in de mate waarin een fenomeen voorkomt; de één kan een zeer sterke *ingroup bias* hebben terwijl dit bij de ander helemaal geen invloed heeft. Er wordt ten behoeve van de simplificatie aangenomen dat de aangehaalde onderzoeken de waarheid weergeven en dus als onderbouwing kunnen worden gebruikt. Daarnaast is er een selectie gemaakt van relevante onderzoeken die dit onderzoek onderbouwen. De reden hiervoor is dat dit onderwerp te complex is om alomvattend te verklaren. Er is in dit hoofdstuk gepoogd om een deel van dit fenomeen te verklaren en mogelijke oorzaken te geven, maar het is niet uitgesloten dat andere factoren ook bijdragen aan dit probleem. Waarbij bij ook dit hoofdstuk onderhevig is aan het fenomeen van de *confirmation bias*.

Hoofdstuk 2: Het zondebokmechanisme in Çatalhöyük

Lennard Steinhoff - Archeologie

2.1 Inleiding

De oorsprong van cultuur is wellicht de meest onderscheidende prestatie van de mens ten opzichte van andere dieren. Er zijn veel theorieën over hoe cultuur precies is ontstaan. Onder invloed van verlichtingsdenkers als Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau en John Locke, werd in Europa het idee van het *sociaal contract* dominant. Volgens hen was de mens in zijn natuurlijke staat vrij om te doen wat hem uitkwam, zonder enige bemoeienis van een autoriteit. Deze natuurlijke staat werd doorbroken toen de mens besloot dat het voor iedereen beter zou zijn om door middel van een ‘contract’ een maatschappij te vormen met een soevereine macht (Britannica, 2019). Binnen deze verklaring wordt aangenomen dat de mens, in tegenstelling tot andere dieren, een rationeel en autonoom wezen is en zo zijn biologische instincten kan onderdrukken.

In de negentiende en twintigste eeuw werd er afgerekend met dit verlichtingsideaal en begon men, onder invloed van Darwins evolutietheorie, de mens meer te beschouwen als dier. Vanuit dat perspectief werd ook de oorsprong van cultuur bekeken. René Girard stelt in *God en geweld* (1972/1992) dat de mens niet in gemeenschappen is gaan samenleven dankzij een vredige overeenstemming, maar juist dankzij het gericht toepassen van geweld. De mens wordt volgens Girard gedreven door *mimetische* begeerte, wat kortweg inhoudt dat de mens enkel begeert wat anderen in zijn omgeving begeren. Op deze manier ontstaat er al gauw rivaliteit, en dreigt, ten tijden van crisis, een oorlog van allen tegen allen. Om dit te voorkomen legt de gemeenschap alle schuld bij één individu, of in grotere samenlevingen, één groep. Door deze ‘zondebok’ te ‘offereren’ wordt de vrede binnen de gemeenschap bewaard, en is samenleven in gemeenschappen mogelijk. Het ritueel offeren van dieren, wat in veel antieke beschavingen gebeurde, symboliseert volgens Girard dit zondebokmechanisme.

In hetzelfde jaar dat Girards *God en geweld* (*La Violence et le Sacre*) uitkwam, verscheen het boek *Homo Necans*, van de classicus Walter Burkert. Net als Girard, stelt hij dat geweld centraal moet hebben gestaan in de oorsprong van cultuur, en net als Girard koppelt hij dit aan religieuze rituelen. Door deze focus op religie, wordt het grootste deel van met name Girards theorie ondersteund door mythologie en de literatuur die daaruit is

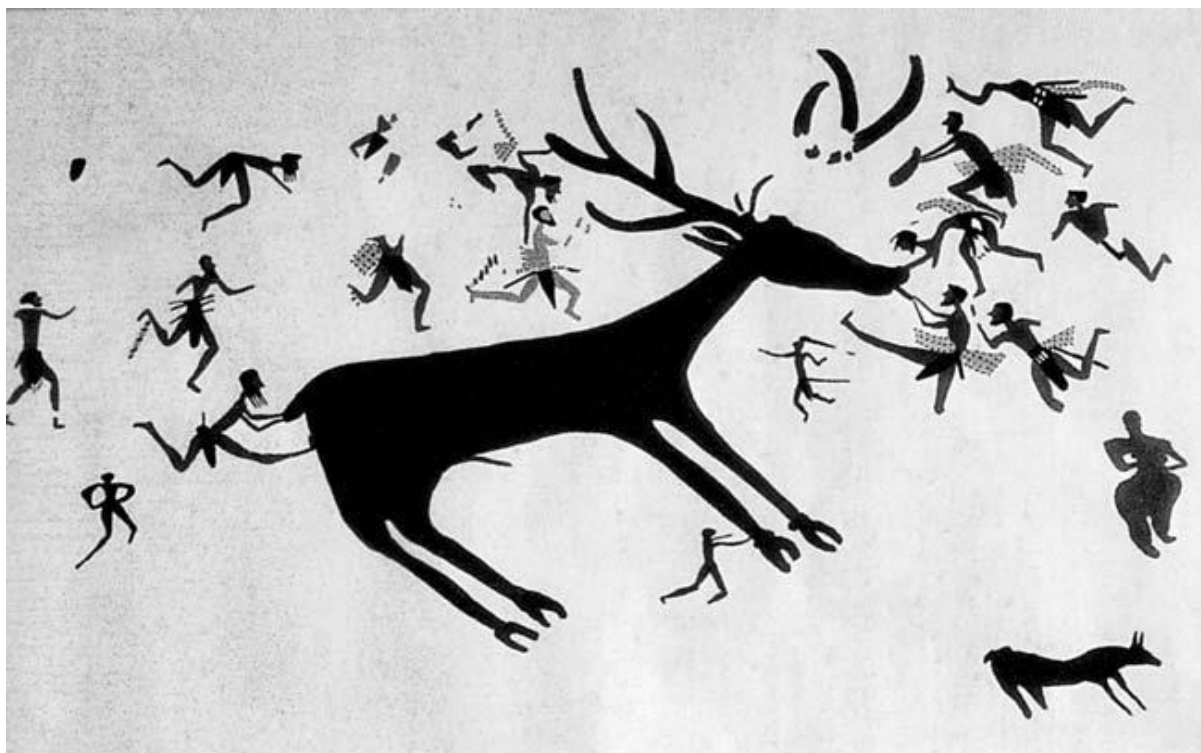
voortgevloed, zoals de Griekse tragedie. Hoewel er ook verschillen tussen hun theorieën zijn, bieden beiden een soortgelijk raamwerk om archeologisch bewijs van vroegere samenlevingen te bekijken, dat in scherp contrast staat met het nog altijd populaire vreedzame oorsprongsbeeld dat stamt uit de verlichting.

Het doel van dit paper is om de Girards zondebokmechanisme te toetsen aan de hand van archeologische data van de meest omvangrijke en ontwikkelde neolithische gemeenschap die bekend is: het Anatolische Çatalhöyük. Deze stad hield van ca. 7.400 - 6000 v.Chr. stand, en was op haar hoogtepunt de woonplaats van 3500 - 8000 mensen (Çatalhöyük Research Project, 2019). Wanneer blijkt dat sporen van het zondebokmechanisme terug te vinden zijn in deze samenleving, draagt dat bij aan de waarschijnlijkheid van deze theorie. Dit zou kunnen helpen met het verklaren van hedendaagse gevallen waar een zondebok wordt uitgezonderd, zoals in het geval van de Eurabië-theorie. De vroegste vondsten die wijzen op sedentaire landbouw, zijn grofweg 12.000 jaar oud (Scott, 2017). Dat betekent dat de mensheid, waarvan wij aannemen dat zij ongeveer 200.000 jaar oud is, voor de eerste 95 procent van haar bestaan nog in kleine, wijdverspreide, nomadische jager-verzamelaarsgroepen leefde. Even opmerkelijk is dat we de eerste ommuurde, territoriale staten pas rond 3100 v.Chr. aantreffen. Dat hier zoveel tijd tussen zit, falsificeert de hypothese dat de mens op grote schaal is gaan samenleven zodra zij hiertoe in technologisch opzicht in staat was, en vormt diensgevolge een groot raadsel voor historici. Aangezien Çatalhöyük zich precies in het gat tussen het ontstaan van sedentaire landbouw en het ontstaan van grote beschavingen bevindt, en voor die tijd uniek is in zijn omvang, leent het zich uitstekend als casus met betrekking tot dit raadsel.

2.2 Ritueel offeren in Çatalhöyük

Opgavingen van het gebied, gelegen in het huidige Turkije, begonnen in de jaren zestig onder leiding van James Mellaart (1962, 1963, 1964, 1966). Bij deze reeks opgravingen werden huizen, beeldjes, gereedschap en muurschilderingen buitgemaakt die wezen op een ver gevorderde cultuur. In de jaren negentig werden de opgravingen voortgezet onder leiding van Ian Hodder (2010). Bij elkaar is er slechts vijf procent van het totale gebied uitgegraven, waarvan nog een veel kleiner deel is geanalyseerd met behulp van moderne technieken.

Figuur 1. (Mellaart, 1966)

Figuur 2. (Mellaart, 1966)

Figuur 3. (Mellaart, 1966)

Figuur 4 (Dilmen, 2012)

Figuur 5 (minoer.net, 2012)

Een groot deel van Çatalhöyüks faam is te danken aan de vele muurschilderingen die er zijn aangetroffen. Op de meest opmerkelijke schilderingen staan enorme dieren afgebeeld, die worden omringd door grote groepen mensen (figuur 1, 2 en 3). Er zijn ook veel afbeeldingen van luipaarden aangetroffen, zonder jagers (figuur 4). Volgens Mellaart (1966) is het duidelijk dat deze schilderingen een ‘doel’ moeten hebben gehad, en niet slechts voor artistieke redenen moeten zijn geschilderd. Of er bij de eerste drie afbeeldingen sprake is van een ritueel of niet, vindt Mellaart niet duidelijk. Hodder (2010) biedt wat meer achtergrond informatie over het Neolithische tijdperk, waarmee we de afbeeldingen wellicht in een bredere context kunnen plaatsen. In Çatalhöyük waren mensen al bezig met landbouw en het domesticeren van dieren. Het overgrote deel van de dierlijke resten die in het gebied zijn aangetroffen zijn van gedomesticeerde dieren geweest, zoals schapen en geiten. De dieren die op de muurschilderingen staan afgebeeld zijn echter wilde dieren, zoals herten, oerossen, luipaarden en beren. Volgens Hodder (2010) wijst dit erop dat het wilde dier zeer tot de verbeelding moet hebben gesproken voor de bewoners van Çatalhöyük. Daarnaast betekende de domesticatie van dieren dat de jacht niet langer noodzakelijk was voor het verzamelen van voedsel. Hieruit valt af te leiden dat het onwaarschijnlijk is dat het hier gaat om een pragmatische jacht.

Een nadere inspectie van figuur 1, 2, en 3 zou voor enige opheldering kunnen zorgen. Op figuur 1 is te zien hoe een hert wordt omsingeld door een grote groep krijgers. Het hert is onrealistisch groot afgebeeld, en de jagers lijken er niet zozeer op te jagen, maar zoals Hodder zegt, lijken ze eerder het dier te “teasen” (Hodder, 2006). Een van de jagers grijpt het dier bij de staart, twee andere jagers hangen aan het gewei, weer twee andere jagers pakken de mond van het dier beet en dan bungelt er nog een jager aan de rechter voorpoot. Rechts van het dier is een figuur dat sterk lijkt op wat door Mellaart (1963) de ‘moedergodin’ werd genoemd, zoals te zien is op figuur 5. Op figuur twee is een enorme oeros te zien, die wordt omringd door een nog grotere groep jagers dan bij figuur 1, en op figuur 3 wordt een hert en een soort zwijn omsingeld door jagers. Ook op deze afbeeldingen lijkt er geen sprake van het efficiënt doden van een dier, maar wederom lijken de jagers de dieren meer te plagen. Verder valt op hoe dynamisch de menselijke figuurtjes zijn afgebeeld. Met name op figuur 2 lijken zij haast te dansen.

De populairste interpretatie van de schildering met de oeros is volgens Russell (2012) dat het een spel of sport afbeeldt. Deze interpretatie is ontstaan in het latere werk van Mellaart, waarin hij suggereert dat de oeros mogelijk gevangen wordt genomen in plaats van gedood (Russell, 2012). Het vangen van wilde dieren zou logischerwijs domesticatie als doel moeten hebben, maar omdat de dieren op de schilderijen nooit door de inwoners van Catalhöyük zijn gedomesticeerd, suggereert Mellaart dat de vangst een religieuze sport zou kunnen zijn geweest. Deze interpretatie klinkt plausibel, aangezien stieren in meerdere culturen deel uitmaken van een sport. Naast het beroemde Spaanse stierenvechten (waarbij het dier overigens wél wordt gedood) is er het voorbeeld van de Minoïsche stiersprong. Binnen deze Kretaanse beschaving uit de bronstijd was dit een veel afgebeeld ritueel (zie figuur 5), waarbij een acrobaat een soort salto over een stier lijkt te doen (Younger, 1976). Deze interpretatie zou echter niet verklaren waarom er zoveel mensen bij het tafereel betrokken zouden moeten zijn. Daarnaast lijken sommige figuren wapens in hun handen te hebben, waardoor de mogelijkheid dat de schilderijen een sport afbeelden naar mijn inziens niet heel waarschijnlijk is.

In Girards (2015) bespreking van deze afbeeldingen merkt hij een aantal dingen op die volgens hem duidelijk maken dat hier gewelddadige, rituele offers op staan afgebeeld. Zo benadrukt hij het mannelijke karakter van de dieren en de jagers. De twee herten hebben een zichtbaar erecte penis, evenals een aantal jagers eromheen. Daarnaast benadrukt hij het gewelddadige aspect van het tafereel. Zoals eerder is opgemerkt, lijken de mensen op de afbeelding het doden van het dier niet als voornaamste doel te hebben. Ze lijken het met hun

‘geplaag’ eerder te martelen tot het uiteindelijk zal bezwijken. Dit staat in contrast met Mellaarts interpretatie van de symboliek van Çatalhöyük. Hij zag het figuur dat hij had omgedoopt tot de ‘moedergodin’ als het centrale figuur binnen de religie van Çatalhöyük, een claim die door recenter werk onderuit is gehaald, aangezien veel van deze beeldjes zijn teruggevonden in ruimtes die werden gebruikt om afval te dumpen (Hodder, 2010). Volgens Girard (2015) is deze interpretatie kenmerkend voor hoe moderne wetenschappers veelal op zoek zijn naar matriarchale elementen in oude beschavingen, aangezien dat het beeld van de ‘goede’ en ‘vredige’ oermens zou bevestigen. Deze afbeeldingen laten echter een duidelijk gewelddadig tafereel zien.

Verdere aanwijzingen voor het zondebokmechanisme zijn te vinden in het feit dat er veel schedels en hoorns van de oeros zijn aangetroffen in Çatalhöyük. Dit is te zien op figuur 6 en 7. Nadat de wilde dieren waren gedood, werden ze binnen het domein van het huis tentoongesteld, waardoor het lijkt alsof de schedels hiermee goddelijk werden gemaakt. De logica hierachter is volgens Girard (2015) terug te vinden in zijn mimetische theorie. De massa wordt verenigd in zijn strijd tegen het zondebok, in dit geval de oeros of het hert. Deze dieren worden duidelijk als een dreiging voor mensen afgebeeld, zo zijn ze op de muurschilderingen disproportioneel groot afgebeeld. Zelfs de herten, over het algemeen vrij onschuldige dieren, komen erg dreigend over op de muurschilderingen. Wat dit volgens Girard zou kunnen betekenen, is dat er binnen de groep interne onvrede en chaos moet zijn geweest. Door middel van het collectieve en rituele doden van het dier, wordt het interne geweld verschoven naar een externe actor. Deze verschuiving moet er vervolgens voor hebben gezorgd dat de vrede binnen de samenleving is wedergekeerd. Vervolgens heeft dit geresulteerd in de verering van de dieren, door middel van het tentoonstellen van de schedels, hoorns en muurschilderingen.

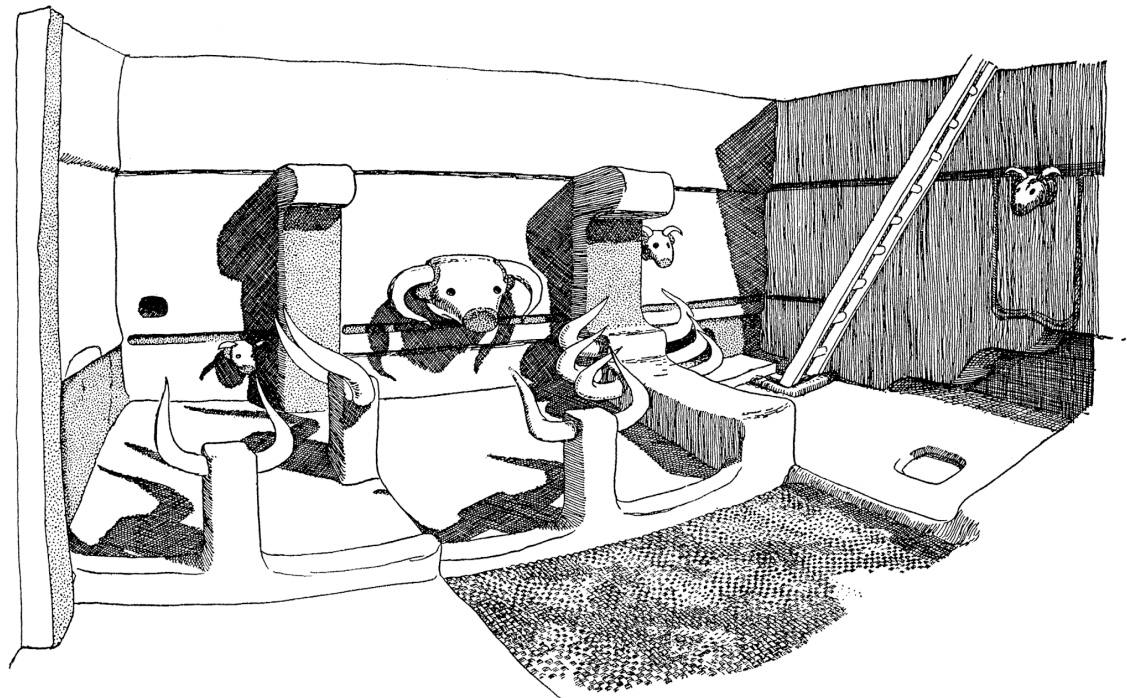

FIG. 17. Restored view of the east and south wall of the Third Shrine (E VI, 14).

Drawn by Mrs. G. Hustable.

Figuur 6 (Mellaart, 1966)

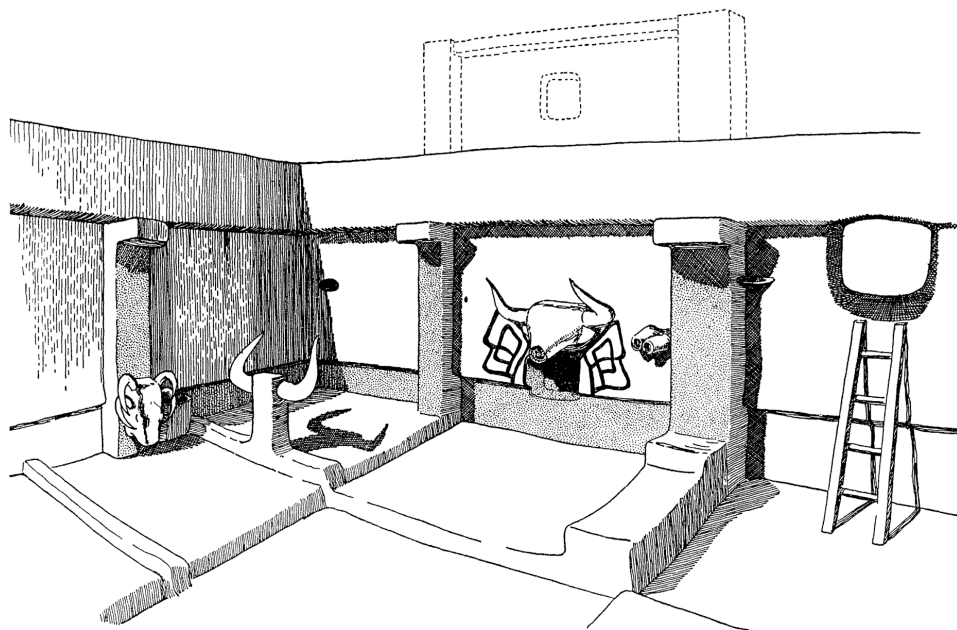

FIG. 15. Drawing of the east wall of the Second Shrine (E VI, 10).

Drawn by Mrs. G. Hustable.

‘Figuur 7 (Mellaart, 1966)

2.3 Limitaties

De interpretatie van Girard leidt tot een aantal vragen. Ten eerste rijst de vraag in hoeverre we het ‘religieuze’ kunnen onderscheiden van het ‘alledaagse’ met betrekking tot een cultuur die zo oud is als Çatalhöyük. Zijn de muurschilderingen en ossenschedels inderdaad voorbeelden van religieuze symboliek, of slechts artistieke decoratie? Zijn de taferelen die op de muurschilderingen zijn afgebeeld inderdaad voorbeelden van een offerritueel, of toch een eenvoudige jacht voor voedsel? Daarnaast rijst de vraag in hoeverre wij ons überhaupt kunnen wagen aan interpretaties van archeologische data.

Het onderscheid tussen het religieuze en het alledaagse is altijd lastig vast te stellen voor culturen die geen geschriften hebben nagelaten, maar in het bijzonder voor Çatalhöyük. Opmerkelijk is namelijk dat er in Çatalhöyük geen sprake was van straten of binnenplaatsen is geweest (Mellaart, 1963). De enige manier om huizen in of uit te gaan was via de daken. Volgens Mellaart was dit vanwege defensieve redenen— een stadsmuur was erdoor overbodig. Een gevolg hiervan is dat er geen duidelijke publieke ruimtes en gebouwen zijn geweest. De muurschilderingen en schedels bevinden zich dus allemaal in huizen, waardoor het moeilijk te zeggen is of dit plekken zijn geweest met een religieuze betekenis. Volgens Mellaart (1966) was het duidelijk dat de gebouwen waar de muurschilderingen en schedels aanwezig waren altaren waren, juist vanwege hun aanwezigheid. Volgens Düring (2001) is Mellaart te nonchalant in het onderscheiden van altaren. Ten eerste is het verschil in altaren en huizen erg vaag, en ten tweede is ‘altaar’ een relatief modern concept. Dat het niet zeker is of het hier besproken materiaal zich in heilige ruimtes bevond wil echter niet zeggen dat ze niet over religieuze eigenschappen beschikken. Het zou zomaar kunnen dat het religieuze en het alledaagse veel meer met elkaar verbonden waren in Çatalhöyük dan in latere beschavingen.

Eveneens is het lastig een onderscheid te maken tussen rituele handelingen en pragmatische handelingen. Walter Burkert (1987) definieert het ritueel als “action patterns used as signs.” Dat wil zeggen, handelingen die herhaaldelijk worden uitgevoerd en die door middel van symboliek een vorm van non-verbale communicatie in zich meedragen. Bij religieuze rituelen doet de taal zijn intrede, en worden spirituele entiteiten aangeduid met

verbale concepten. Nu was er nog geen schrift in Çatalhöyük, en is het dus niet mogelijk om religieuze en non-religieuze rituelen van elkaar te onderscheiden volgens het zojuist door Burkert beschreven criterium. Het communicatieve aspect dat Burkert toeschrijft aan het ritueel brengt ons echter wel in staat om de muurschilderingen beter te interpreteren. Wanneer de afgebeelde handelingen puur pragmatisch van aard zouden zijn, en dus louter een jacht voor voedsel zouden voorstellen, is het erg merkwaardig dat de handelingen überhaupt zijn afgebeeld. Wanneer we echter aannemen dat de afgebeelde handelingen een ritueel moeten voorstellen, en dus een communicatief aspect met zich meedragen, zou dat goed verklaren waarom de handelingen zijn afgebeeld. De boodschap die de schilderingen vanuit een girardiaanse benadering zou moeten overbrengen moge duidelijk zijn; dit wilde dier, deze grote, externe dreiging is dankzij succesvolle samenwerking vanuit de de groep vernietigd, wat heeft geresulteerd in de vreedzame gemeenschap die wij nu zijn.

De notie dat een non-verbale communicatie besloten ligt in rituelen is echter het exacte argument waarmee Cauvin (1972) de mogelijkheid dat de schilderingen rituelen afbeelden verwerpt. Volgens hem zouden mensen rituelen niet afbeelden wanneer rituelen zelf al representaties zijn. Dit argument is echter snel van de hand te wijzen met voorbeelden uit de geschiedenis waar rituelen wel degelijk zijn afgebeeld, zoals de vele Griekse vazen waarop religieuze rituelen staan afgebeeld (Russell, 2012).

Hoewel het dus waarschijnlijk lijkt dat de muurschilderingen een ritueel afbeelden, en hieraan een bepaalde geloofsovertuiging aan ten grondslag ligt, kunnen we ons afvragen hoe ‘wetenschappelijk’ het is om dit vervolgens door te trekken tot de uitgebreide interpretatie van Girard. Het gebruik van het zondebokmechanisme als allesverklarende theorie is op dezelfde vlakken te bekritisieren als de theorieën van bijvoorbeeld Freud of Marx. Ten eerste loopt men het risico om eventuele alternatieve verklaringen over het hoofd te zien. Het startpunt van een onderzoek als dit is een theorie, waar vervolgens bewijs voor wordt gezocht. Ten tweede is de theorie moeilijk te falsifieren. Een materiële vondst is ofwel een relevante bijdrage voor de theorie, zoals de muurschilderingen, ofwel irrelevant voor de theorie, zoals Mellaarts ‘moedergodin’. Een vondst die de theorie direct onderuit zou halen is moeilijk voorstelbaar.

Desalniettemin wil ik beargumenteren dat deze aanpak wel degelijk waardevol is, en even ‘wetenschappelijk’ als elke andere vorm van geschiedschrijving. Hoewel de mogelijkheid tot objectieve geschiedschrijving een debat is waar ik mijn vingers in dit essay niet aan zal branden, moge het duidelijk zijn uit wat hiervoor is besproken dat eenieder die beweert de absolute waarheid te weten over een cultuur die zo ver van ons afstaat als

Çatalhöyük, zichzelf en zijn lezer voor de gek houdt. Zo zien we dat een ‘objectieve archeoloog’ als Mellaart zich al schuldig maakt aan tal van subjectieve interpretaties, zoals zijn interpretatie van figuur 4 als ‘moedergodin’. Interpretatie is dus onvermijdelijk en begint al bij de archeoloog. Wanneer interpretaties echter als zodanig worden gepresenteerd, biedt dit ruimte voor andere historici om het hiermee eens of oneens te zijn. Wat hieruit volgt is als het ware een historiografische dialectiek, waarin de verschillende interpretaties samen tot een beter begrip van het verleden kunnen leiden.

2.4 Conclusie

Aan de hand van de hier besproken data kunnen we een aantal dingen stellen. De muurschilderingen waarop groepen mannen enorme dieren lastig vallen lijken meer uit te beelden dan een simpele jacht. Alle dieren die op de schilderingen staan zijn wild, terwijl de bewoners van Çatalhöyük al gedomesticeerde dieren zoals geiten en schapen aten. De conclusie die hieruit kan worden getrokken is dat het onwaarschijnlijk is dat de dieren niet werden gedood voor voedsel. Daarnaast is het onwaarschijnlijk dat de dieren een realistische bedreiging vormde voor de inwoners van de stad, zo staan op twee van de schilderingen herten afgebeeld. Wat hierdoor wel waarschijnlijk lijkt, is dat de dieren werden gedood als onderdeel van een gewelddadig offerritueel. Dit spreekt het oorspronkelijke, door Mellaart gecreëerde beeld van Çatalhöyük als een relatief vredige en matriarchale samenleving tegen.

Een verklaring voor deze gewelddadige offerrituelen biedt René Girards zondebokmechanisme. Deze stelt dat er een intern groepsconflict moet zijn ontstaan als resultaat van mimetische begeerte. Om de algemene vrede te bewaren verschuift deze onrust naar één individu, die de groep vervolgens collectief vernietigd. In dit geval zou de groep zich dus hebben verenigd in het doden van de wilde dieren die op de muurschilderingen staan afgebeeld. In dit geval zouden de muurschilderingen een communicatieve functie met zich meedragen. Het zou de bewoners eraan herinneren aan hun geslaagde, collectieve gewelddaad die essentieel is geweest voor het bewaren van de vrede. Deze boodschap zou ook worden uitgedragen door de tentoongestelde schedels en hoorns van de oeros. In hoeverre de afbeeldingen en lichamelijke resten van de oeros van religieus belang waren voor de inwoners van Çatalhöyük is moeilijk vast te stellen op basis van de beschikbare data.

Deze vondsten lenen zich dus uitstekend voor een interpretatie vanuit het zondebokmechanisme. Het vredige beeld van de oorsprong van beschaving dat is

overgebleven uit de verlichting, verliest hierdoor wat van haar geloofwaardigheid. Dit heeft gevolgen voor hoe wij tegen de huidige samenleving aankijken. Wanneer het klopt dat het zondebokmechanisme ten grondslag heeft gelegen aan de mogelijkheid tot samenleven, biedt dat een verklaring van eigentijdse voorbeelden waar groepen of individuen buitengesloten. Daarnaast geeft het een toekomstbeeld van waar dergelijke buitensluiting toe kan leiden. Wat dit betekent met betrekking tot de groeiende polarisatie als gevolg van de Eurabië-theorie, is dat Europa zich op dit moment in een mimetische crisis bevindt waarin nog niet iedereen zich tegen een bepaalde groep heeft gekeerd, maar het wel die kant op lijkt te gaan.

Hoofdstuk 3: Eurabië in modern Europa

Jillis Beekman - Politieke Geschiedenis

3.1 Inleiding

Op 18 maart 2021 moet er een daverend applaus te horen zijn geweest uit het hoofdkwartier van het Forum voor Democratie. De partij had namelijk een gigantisch succes geboekt bij de verkiezingen, en was zelfs de hardste groeier geworden. De partij van lijsttrekker Thierry Baudet wist zes extra zetels te winnen en kwam daarmee uit op een sterke acht zetels in de Tweede Kamer (Kiesraad, 2021). Al met al liet deze uitslag de stijgende populariteit zien van rechts-populistische partijen in het Nederlandse politieke landschap. Een van de speerpunten van dit soort partijen is de sterke anti-immigratie boodschap die zij uitvaardigen. Partijen als het FvD spreken vaak over het beschermen van de westerse cultuur en het weren van toenemende invloed van de Islam in Europa (Forum voor Democratie, 2017).

Dit gedachtegoed wordt het best gevangen in de Eurabië-theorie van Bat Ye'Or. Deze theorie propageert het idee dat de westerse cultuur doelbewust wordt vernietigd en vervangen voor een islamitische cultuur, met als resultaat een nieuwe islamitische superstaat: Eurabië (Bangstad, 2019). De actieve aanhang die rechts-populistische partijen laten zien voor dit soort theorieën, lijkt de maatschappij tegen elkaar uit te spelen. Daarmee zou deze ontwikkeling dus zorgen voor een toename in polarisatie in Europa, de vraag is echter of dit ook echt zo is. Hierdoor luidt de hoofdvraag van dit onderzoek dan ook: *'In hoeverre heeft de Eurabië-theorie bijgedragen aan de toenemende polarisatie in Europa vanaf 2000?'*

Om de hoofdvraag te beantwoorden zal het onderzoek in drie delen worden gesplitst. In het eerste deel zullen twee belangrijke theorieën worden geïntroduceerd, die een raamwerk bieden om een valide antwoord te geven op de hoofdvraag. Deze twee theorieën zijn het cultureel marxisme en algemeen structuralistische theorie. Vervolgens zal in het tweede deel worden getoetst in hoeverre polarisatie in Europa daadwerkelijk is gegroeid. Dit zal worden gedaan door te analyseren hoe politieke partijen die het Eurabië-gedachtegoed delen zich ontwikkelen in deze periode. Krijgen deze partijen minder of juist meer voet aan de grond vanaf het jaar 2000?

Tot slot zullen de theorieën worden toegepast op de casus, Eurabië. Het doel van dit deel van het onderzoek is het verklaren hoe de Eurabië-theorie verbandt houdt met het toenemen van polarisatie, aan de hand van het eerder gelegde theoretische kader.

3.2 Structuralisme en Cultureel Marxisme

Om een geldige vergelijking te kunnen trekken tussen de Eurabië-theorie en polarisatie in Europa, dient er eerst een theoretisch raamwerk te worden opgesteld. Dit raamwerk zal bestaan uit een combinatie van structuralisme en cultureel marxisme. Beide theorieën zullen in het onderstaande deel worden uitgelegd, om zo een goede basis te leggen voor de rest van het onderzoek.

Structuralisme is een van de grote stromingen binnen de geschiedschrijving. Breed genomen kan structuralisme gezien worden als een manier om historische gebeurtenissen te verklaren, en aan het heden te relateren (Leezenberg & De Vries, 2017). De basis van het structuralisme ligt in het belang van de context. Historische fenomenen kunnen enkel worden gezien als deel van een groter geheel, waarin alles met elkaar verbonden is. Een gebeurtenis wordt dus nooit *an sich* geanalyseerd, maar altijd in een bredere context geplaatst (Leezenberg & De Vries, 2017). Om dit concept te verduidelijken zal een voorbeeld worden gegeven dat tekenend is voor de structuralistische positie.

Neem het uitbreken van de Franse Revolutie, een wijd bestudeerd subject, met een overvloed aan mogelijke verklaringen. Zoek in een willekeurig geschiedkundig boek en de volgende verklaringen zullen naar boven komen: inadequaet handelen van de koning, sociale ongelijkheid en de slechte oogst van het jaar voor de revolutie zijn de redenen dat deze uitbraak (Neely, 2008). Een structuralist zal deze argumenten allemaal verwerpen. Het jarenlang voeren van een inefficiënt belastingstelsel, achtergestelde agrarische ontwikkelingen en het opkomen van verlichtingsdenken daarentegen zijn wel argumenten die een structuralist zou aannemen. Dit zijn immers ontwikkelingen die het mogelijk hebben gemaakt dat de Revolutie uitbraak, die al jarenlang aan het opbouwen waren. Een structuralist zoekt dus altijd naar wetmatigheden en ontwikkelingen op de lange termijn, juist door deze ontwikkelingen was de revolutie onvermijdelijk, de acties van de koning in dat jaar of de oogst zijn niet van belang voor deze gebeurtenis (Neely, 2008).

Deze theorie zal ook worden toegepast in dit onderzoek. Er wordt dus ook niet uitgegaan van de veronderstelling dat er een directe oorzaak-gevolg relatie te ontwaren is tussen de Eurabië-theorie en het toenemen van polarisatie. De Eurabië-theorie is een deel en een gevolg van een al jarenlang spelend breder geheel (Bangstad, 2019). De groei in populariteit van de Eurabië-theorie is onlosmakelijk verbonden met het groeien van

polarisatie, de vraag is enkel hoe dat verband gezien moet worden.

Een tweede theorie waarvan in dit onderzoek gebruik wordt gemaakt is de theorie van het cultureel marxisme. Deze theorie wordt in historische kringen over het algemeen toegeschreven aan de Italiaanse communist Antonio Gramsci, al heeft hij deze term zelf nooit gebruikt. De term cultureel marxisme is pas later aan hem toegedicht, door denkers die zijn gedachtegoed bestudeerden (Leezenberg & De Vries, 2017). In essentie is het cultureel marxisme een verlengde van het klassieke marxisme, geïntroduceerd door Karl Marx.

Breed genomen is het marxisme zowel een observatie als een voorspelling van het dominante economische model van die tijd, het kapitalisme. Marx betoogde dat het kapitalisme een onhoudbaar systeem was, omdat het gedoemd is zichzelf te vernietigen. Door economische ongelijkheid zou er een klassenstrijd uitbreken, die moest resulteren in een systeem waar er geen klassen meer zouden bestaan. De onderste klasse, het proletariaat, zou zich tegen de bourgeoisie, de grond bezittende klasse, keren. Op die manier zou er een revolutie plaatsvinden met als gevolg een communistisch economisch systeem (Leezenberg & De Vries, 2017). Dit valt het meest te duiden met de Russische revolutie van 1917, waarin het regime van de tsaar werd ingeruild voor een systeem waarin de communistische partij regeert. Als verlengde op deze theorie ontstond het cultureel marxisme.

De eerder genoemde Antonio Gramsci formuleerde dit gedachtegoed voor het eerst, na het jammerlijk zien mislukken van de Italiaanse communistische revolutie. De centrale vraag in zijn onderzoek betrof het verschil tussen de Russische en Italiaanse revolutie, waarom slaagde de ene wel en de andere niet? Gramsci concludeerde dat economische ongelijkheid niet de enige drijfveer kon zijn voor een succesvolle klassenstrijd. Volgens hem speelde naast deze economische ongelijkheid ook cultuur een belangrijke rol. Hij beargumenteerde dat de bovenlaag van de samenleving in Italië culturele en ideologische dominantie bezat, wat op zijn beurt een voorwaarde was voor politieke macht (Holub, 2005). Om het simpel te verwoorden: De kapitalistische Italiaanse bovenlaag was verenigd met de dominante cultuur en ideologie van Italië, het communisme ontbrak het echter een aan een dominante cultuur of ideologie die dit kon vervangen. Een klassenstrijd moest volgens hem dus ook via een culturele weg verlopen, alleen dan kon deze succesvol zijn (Holub, 2005).

Een laatste toevoeging hierop is de theorie van Walter Benjamin, ook een neo marxist. Hij beargumenteert wat de gevolgen zijn van materiële veranderingen voor de wereld en de cultuur die wij waarnemen. Hiermee stelt hij dat materiële objecten als kunst en literatuur het bewustzijn van een samenleving kunnen veranderen, en daarmee ook de cultuur (Leezenberg & De Vries, 2017). Samenvattend kan het volgende worden geconcludeerd: klassenstrijd

verschuift van economische lagen naar culturele lagen, en kunst en literatuur zijn een instrument om de cultuur te vormen.

3.3 Eurabië in de Europese politiek

Om te bepalen of populistische bewegingen in Europa groei vertonen in de periode na 2000, zal een onderzoek naar twee landen in Europa worden uitgevoerd. Hierbij zullen de landen Nederland en Hongarije kort worden bestudeerd. Deze twee landen worden onderzocht omdat er slechts een kleine *sample* is die binnen het onderzoek past, maar het wel een zo eerlijk mogelijke afspiegeling is van de gehele EU. Nederland is traditioneel gezien een wat liberaler land en een meer gevestigde democratie binnen West-Europa (Blondel et al., 2007). Hongarije daarentegen is een veel jongere democratie die goed past binnen het traditionele beeld van Oost-Europa (Blondel et al., 2007). Een tweede reden voor het kiezen van deze landen is hun connectie met de Eurabië-theorie. Leaders van populistische bewegingen in beide landen hebben of expliciet aangegeven te sympathiseren met de Eurabië-theorie, zoals Geert Wilders in Nederland (PVV, 2011) Anderzijds maken ze gebruik van de retoriek van het cultureel marxisme en een daarbij behorende invasie van de Islam, zoals Viktor Orban in Hongarije (Goździak, 2020).

De groei van klassieke anti-immigratie populistische partijen in Nederland vanaf 2000 is vrij turbulent. Veelal zijn dit partijen geweest die hevig bouwen op opportunisme en toevalligheden om zo een basis te bouwen en zetels te winnen. Het bekendste voorbeeld hiervan is de Lijst Pim Fortuyn van Pim Fortuyn in de verkiezingen van 2002. Voorheen waren partijen als de LPF, met een sterk anti-immigratiebeleid en overwegend rechtse opvattingen, enkel oppositiepartijen geweest (Pauwels, 2014). Onder het charismatische leiderschap van Fortuyn en de daar onlosmakelijk van verbonden moord op hem, behaalde de LPF 26 zetels in de tweede kamer. Dit was een gigantisch resultaat voor rechts-populisme in Nederland, echter bleek dat zonder het leiderschap van Fortuyn de partij niet houdbaar was. Binnen vier jaar tijd verdween de partij compleet van het toneel, beide op landelijk en regionaal niveau. Hiermee werd bevestigd dat succes van soortgelijke partijen volledig afhangt van toevalligheden, bijvoorbeeld een charismatische leider of een crisis waar kritiek op geleverd kon worden (Pauwels, 2014).

Het tegendeel hiervan werd bewezen door Geert Wilders en zijn PVV vanaf het jaar 2006. Met een andere aanpak en de uitgesproken intentie om van zijn partij een institutie te

maken in het politieke landschap heeft de PVV een houdbare positie gevonden. De voornaamste focus van de partij ligt nog altijd op een strenger immigratiebeleid en het tegengaan van de islamisering van Nederland (Vossen, 2016). Met dit als speerpunt heeft de PVV niks anders dan groei laten zien in de jaren sinds zijn conceptie. Van 9 zetels in 2006 naar 17 in de laatste verkiezingen van 2021, hiertussen zaten enkele hogere pieken en dalen die voornamelijk voortkomen uit de regeerperiode van de PVV (Kiesraad, 2017). Het kleine verlies dat de partij in dat opzicht heeft ervaren is te verklaren door de opkomst van een nieuwe rechts-populistische partij: het Forum voor Democratie.

In 2017 deed deze partij zijn intrede in de Tweede Kamer onder het leiderschap van lijsttrekker Thierry Baudet. Het FvD wist binnen een verkiezingscyclus van twee naar acht zetels te groeien, een ongekend teken van houdbaarheid in het Nederlandse politieke landschap. Daarnaast wist in de laatste verkiezingen ook een afsplintering van de FvD zetels te bemachtigen in het parlement, nieuwkomer JA21 behaalde drie zetels. Samen behaalden de drie rechts-populistische partijen in de afgelopen verkiezingen 28 zetels, een kleine 20 procent van de gehele kamer (Kiesraad, 2021). Deze partijen lijken levens vatbaarder te zijn dan de populistische partijen van de vroege jaren 2000, en populisme lijkt daarmee bezig te zijn aan een opmars in Nederland.

Als tweede casus zal kort de groei van het populisme in Hongarije worden onderzocht, een jonge democratie die representatiever is voor het oosten van Europa. Populisme in Hongarije kent een vergelijkbare tijdlijn zoals die in Nederland bekend is, echter lijkt het alsof het land op deze tijdlijn verder is. Tot aan 2010 waren ook in Hongarije de populistische partijen verdoemd tot een eeuwige plek in de oppositie (Palonen, 2009). In 2010 keert echter het tij voor de Hongaarse populistten. Een alliantie tussen Fidesz en de christendemocratische volkspartij (KDNP) wint een overgrote meerderheid en mag gaan regeren. Waar in eerste opzicht het logisch lijkt dat dit kabinet na een regeerperiode zal vallen, bewijzen ze het tegendeel. Vanaf 2010 tot aan nu is dezelfde alliantie constant aan de macht geweest (Palonen, 2009).

Het effect van een jarenlang populistisch bewind is nu langzaam duidelijk aan het worden. Al langer klinken vanuit de EU zorgen over het afbrokkelen van de democratie in het land, en het steeds meer verschuiven richting een autocratie. Verschillende zorgelijke ontwikkelingen als het verdwijnen van persvrijheid, een onafhankelijke rechtsmacht en eerlijke verkiezingen worden hiervoor als oorzaken bestempeld (Antal, 2017). Deze tendens heeft er ook voor gezorgd dat polarisatie als geheel in het land groeit. Beide binnen het land

zelf en vanuit het land tegenover Europa ontstaat steeds meer wrijving. Onder aanvoering van de anti-immigratie retoriek van Fidesz is het land verdeelder dan ooit. Economische problemen in het land worden in de schoenen van de immigranten geschoven, die daarnaast ook nog worden beticht van het vervangen van het Hongaarse volk door de Fidesz-regering. Als oorzaak hiervoor worden de quota van de EU aangedragen, wat op zijn beurt zorgt voor een nog grotere bres tussen Hongarije en de rest van Europa (Antal, 2017). In conclusie kan worden gesteld dat het rechts-populisme in Hongarije voor een zekere toename in polarisatie zorgt.

3.4 Eurabië als marxistisch fenomeen

Nu het theoretische grondwerk is gelegd en er is vastgesteld dat polarisatie in Europa toeneemt, is het tijd om dit toe te passen op de casus van dit onderzoek: de Eurabië-theorie. De term is voor het eerst geïntroduceerd door Bat Ye'Or, een Zwitsers-Britse journaliste, in haar boek *Eurabia: The Euro-Arab Axis* (Bergmann Einarsson, 2018). Het boek en de daaruit voortvloeiende theorie zijn niet uit de lucht komen vallen, het is het resultaat van een al veel langer broedend gedachtegoed. Ye'Or schreef al langer zogenaamde commentaar geschiedenis, kritiek en analyse van eerder geschreven werken. In deze stukken werd al snel een tendens duidelijk, Ye'Or schreef voornamelijk teksten waarin ze zich kritisch uitliet tegenover de Islam. Vooral het vermengen van islamitische culturen waren de focus van dit gedachtegoed, daarnaast werd de Islam neergezet als een eeuwig onderdrukkende religie en cultuur neergezet (Bergmann Einarsson, 2018). In 2005 resulteerde dit in het volledig geformuleerde gedachtegoed van *Eurabia: The Euro-Arab Axis*. Dit boek zet de volgende stap in het islamofobische gedachtegoed van Ye'Or, ze betreft het 'probleem' van de Islam hier namelijk op Europa. Volgens haar zouden naast Arabische landen ook de linkse elite van Europa betrokken zijn bij een gigantisch complot: het vernietigen van de Europese cultuur en het uitroepen van een nieuwe totalitaire staat, genaamd Eurabië (Carr, 2006).

Er zijn enkele aannames die de Eurabië-theorie maakt, die goed de kern van het argument weergeven. Ten eerste heeft volgens Ye'Or de linkse elite van Europa bewust meegewerkt aan het verheerlijken en uitnodigen van moslims in Europa. Op deze manier zijn er 'bastions' ontstaan in de grote Europese metropolen, die zo dienen als uitvalsbasisen voor het verder verspreiden van de Islam in Europa (Bangstad, 2019). Ten tweede heeft volgens Ye'Or de linkse elite een wijdverbreide transformatie van onder andere educatie, media en politiek bewerkstelligd. Geschiedenisboeken zijn herschreven en alternatieve denkers zijn

gezuiverd uit de media en politiek, allemaal om het idee te verheerlijken dat de Arabische wereld een bijzondere toevoeging aan de Europese samenleving is. Er zou volgens haar dus een orgaan bestaan dat de macht heeft om deze eeuwenoude instituties in alle Europese landen ongemerkt compleet te transformeren (Bangstad, 2019). Ten derde doelt de theorie ook op de motieven achter dit complot, want waarom is een *Eurabische* staat zo wensbaar voor de elite? Winstgevende arabische markten, een wanhopige poging om terrorisme te bestrijden en het creëren van een nieuw wereldbeeld worden allen door Ye'Or genoemd als motieven (Bangstad, 2019).

Nu dat het duidelijk is wat de theorie precies inhoudt, is het tijd om de eerder geïntroduceerde theorieën hierop toe te passen. Hoe kan het toenemen van polarisatie in Europa worden verklaart met behulp van de Eurabië-theorie, volgens het eerder gelegde raamwerk? Allereerst zal er uit een structuralistische optiek gekeken worden naar de Eurabië-theorie, dit dient vooral om te ontwaren wat het verband tussen de Eurabië-theorie en polarisatie is. Anders gezegd: op welke manier beïnvloeden beide elkaar en hoe kan de Eurabië-theorie hierdoor groeien? De link tussen de twee is geen simpele oorzaak-gevolg relatie. De Eurabië-theorie dient binnen de context van een al polariserende Europese samenleving te worden geplaatst. Om dit te verhelderen kan polarisatie in modern Europa het best gezien worden als een vicieuze cirkel, waarin de Eurabië-theorie een van de belangrijke schakels is. Aan de ene kant is het dus een uiting van een al langer proces van islamofobie en polarisatie, zoals tot ver voor het ontstaan van de theorie al te zien is in traditioneel rechts-populistische bewegingen. Het boek komt onherroepelijk voort uit deze retoriek. Daarnaast biedt de theorie ook een handvat voor het verder stimuleren van polarisatie, ofwel het veroorzaken ervan. Politici en *influencers* grijpen het gedachtegoed van de theorie aan om een verdere bres te creëren tussen de linkse *islamlovers* en de rechtse *judeochristenen* (Bangstad, 2013). Door dit te verspreiden onder hun aanhangers wordt het proces van polarisatie als het ware versneld, en dit zouden we dan ook terug moeten zien in de groei van soortgelijke bewegingen sinds het jaar 2000.

Ten tweede zal het verband tussen het klassieke culturele marxisme van Gramsci en de Eurabië-theorie worden geanalyseerd. Zoals eerder benoemd betoogd Gramsci dat een eventuele revolutie of klassenstrijd via een culturele weg moet worden bereikt. Dit gedachtegoed past precies in het werk van Ye'Or, het lijkt dan ook een van de voornaamste inspiratiebronnen te zijn voor het boek (Bergmann Einarsson, 2018). Cultureel marxisme is hiermee in mijn optiek de belangrijkste inhoudelijke drijfveer voor het boek. Ye'Or beschrijft

namelijk het verloop van een cultureel marxistische revolutie, alleen dan toegepast op het gehele Europese continent. De twee theorieën komen het meest overeen in het einddoel van een dergelijke revolutie. Namelijk het creëren van een dominante nieuwe cultuur, die het mogelijk zou maken dat Europa daadwerkelijk verandert in Eurabië. Het is dit argument dat het meest wordt aangegrepen binnen rechts-populistische bewegingen, daarmee beïnvloed het hun achterban en zou het dus actief bijdragen aan een toename van polarisatie (Bergmann Einarsson, 2018).

Als laatste rest de theorie van Benjamin over de invloed van materiële kunst of literatuur op het bewustzijn van het volk. In deze optiek is *Eurabia: The Euro-Arab Axis* een instrument om het bewustzijn onder het volk te beïnvloeden, wat inhaakt bij het structuralistische argument. Het boek is een tegengeluid tegen het islamiseren van Europa, en verandert daarmee de cultuur onder rechts-populistische partijen (Bergmann Einarsson, 2018). Hiermee zou het dus actief bijdragen aan het vergroten van deze groep, en daarmee ook het toenemen van polarisatie binnen Europa. Concluderend zou er vanuit structuralistisch en marxistisch oogpunt dus een toename te moeten zien in de bres tussen links en rechts in Europa, dit verklaart daarmee ook de trend die in deel twee te zien was. Polarisation lijkt daadwerkelijk te groeien onder invloed van de Eurabië-theorie.

3.5 Conclusie

Welke conclusies kunnen dan getrokken worden uit dit onderzoek? Om deze vraag te beantwoorden zullen de inzichten uit de drie delen van het onderzoek nog kort aan bod komen, en zal de hypothese uit de inleiding worden getoetst.

In het eerste deel van het onderzoek is het theoretisch kader gelegd waarop de rest van het onderzoek wordt voortgeborduurd. Hierin zijn de kernconcepten van het structuralisme en het cultureel marxisme uitgelegd, die als basis dienen voor de voorspellingen in het tweede deel van het onderzoek. In het tweede deel is onderzocht hoe de groei van polarisatie in Europa verloopt, door rechts-populistische partijen te onderzoeken die sympathiseren met de Eurabië-theorie. Hieruit is gebleken dat rechts-populistische bewegingen die theorie aanhangen groeien vanaf het jaar 2000. Als het gedachtegoed zich weet in te bedden in een democratie zijn de gevolgen hiervan allerminst klein, zoals in Hongarije is te zien. In het laatste deel is vervolgens het theoretisch kader gebruikt om te verklaren hoe de Eurabië-theorie verband houdt met deze toenemende polarisatie. Vanuit structuralistisch oogpunt is het volgende duidelijk geworden: De theorie is een onmisbare schakel in de

viciieuze cirkel die polarisatie in modern Europa is. Het is beide een oorzaak voor toenemende polarisatie en een gevolg daarvan. Vanuit deze optiek zou het gedachtegoed van de theorie actief bijdragen aan het toenemen van polarisatie. Daarnaast is vanuit het cultureel marxisme betoogd dat deze ideologie de grootste inhoudelijke drijfveer is achter de theorie, en het juist deze retoriek is die ervoor zorgt dat polarisatie toeneemt.

In conclusie kan het volgende antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag. De Eurabië-theorie dient gezien te worden zowel als een oorzaak en een resultaat van een al langer lopend proces van polarisatie in Europa. Samen met de cultureel marxistische retoriek die de Eurabië-theorie hanteert, heeft de theorie dus positief bijgedragen aan het verder toenemen van polarisatie in Europa.

Hoofdstuk 4: Eurabië-theorie in sociale context

Loes Harts - Culturele Antropologie

4.1 Inleiding

“Door heel Europa vechten de multiculturalistische elites een totale oorlog uit tegen hun bevolking. Met als inzet de voortzetting van de massa-immigratie, uiteindelijk resulterend in een islamitisch Europa – een Europa zonder vrijheid: Eurabië.” (PVV g.d.). Dit waren de laatste woorden van Geert Wilders in het strafrechtelijke proces waar hij werd verdacht van discriminatie en groepsbelediging. Hij verwijst hier naar de complottheorie Eurabië. In deze theorie wordt gesteld dat de islam vijandig tegenover de westerse wereld staat en dat de linkse elite sinds de jaren 70 samenspannt met de Arabische regimes om zoveel mogelijk moslims naar Europa te laten komen met het doel om de Europese cultuur, waarden en normen te vernietigen (Ye’or, 2005).

Complottheorieën zoals Eurabië blijven niet meer verborgen in de diepe krochten van het internet (Uscinski, 2018). Complotdenken is namelijk heel actueel en kan zelfs sociale en politieke bewegingen versterken en ondersteunen (Cosentino, 2020). Dit komt mede door het feit dat mensen steeds meer worden blootgesteld aan complottheorieën; naast het feit dat we zelf kunnen posten en delen wat we willen op het internet, komen complottheorieën toenemend naar voren in films, tv en de reguliere media. Blootstelling aan complottheorieën in deze media vergroot de ontvankelijkheid voor complottheorieën (Douglas et al. 2019). Hierdoor hebben theorieën zoals Eurabië de kans op steeds meer bekendheid. En helemaal als mensen met een voorbeeldfunctie, zoals politiek leiders, er ook in geloven en hun platform gebruiken om erover te vertellen. Het gedachtegoed van de theorie komt steeds meer naar voren in de mainstream politiek en het weerspiegelt de visie van steeds meer mensen in de huidige samenleving (Bergmann, 2018). In heel Europa is een trend van steeds groter wordende rechts-populistische partijen waar te nemen, waarbij het debat vooral gaat over het behouden van eigen cultuur en identiteit die bedreigd wordt door de islam en migratiestromen. Polarisation tussen mensen wordt hierdoor steeds groter en meningen komen steeds verder uit elkaar te liggen (Hainsworth, 2008).

Het doel van dit disciplinaire hoofdstuk is om te onderzoeken of het zo is en hoe het kan dat het gedachtegoed van Eurabië, doordrenkt van islamofobie en uitsluiting op basis van etniciteit en godsdienst, genormaliseerd wordt door de huidige politieke en samenleving. Om dit probleem volledig in kaart te brengen, is het van belang de onderliggende oorzaken voor het gedachtegoed van Eurabië te onderzoeken. Een term die sterk naar voren komt als we kijken naar de Eurabië-theorie is islamofobie. In dit paper wordt daarom onderzocht wat de onderliggende sociale oorzaken zijn voor de steeds groter wordende islamofobie in Europa. Om zo te kunnen verklaren hoe en waarom de Eurabië-theorie steeds meer voet aan de grond krijgt in de samenleving en in de huidige politiek. De centrale vraag in dit hoofdstuk luidt dan ook: *Hoe kan het dat het gedachtegoed van de **Eurabië-theorie** een steeds grotere rol speelt in de **mainstream politiek en samenleving**?*

Dit wordt onderzocht vanuit de discipline Culturele Antropologie. In deze discipline wordt aangenomen dat gedrag zou moeten worden geëvalueerd op basis van de context waarin het gebeurt, wat ook wel cultureel relativisme wordt genoemd (Kottak, 2015). Culturele antropologie focust zich op de menselijke cultuur, met al haar verschillende facetten en de structuren binnen de context van een samenleving. De discipline kan dus de samenhang tussen verschillende fenomenen verklaren en kijkt goed naar de connecties tussen de individu en de samenleving. Derhalve is culturele antropologie een gepaste discipline voor deze onderzoeksvraag.

Aan de hand van verschillende antropologische bronnen wordt gezocht naar antwoord op de vraag. In het eerste deel wordt blootgelegd hoe het stereotype beeld van de Arabier/moslim in de loop der tijd is gekanteld en getransformeerd tot het huidige beeld. In het tweede deel wordt gekeken naar de verbanden tussen globalisering, de natiestaat en islamofobie. In het laatste en derde deel wordt gekeken naar het politieke discours en de rol van de media in verband met islamofobie.

4.2 Oriëntalisme (als basis voor het huidige westerse begrip van Arabieren en moslims)

Professor Fabio Perocco stelt dat er in de laatste twee decennia een grote toename van anti-migratie racisme te zien is in West-Europa. Volgens Perocco is islamofobie daarbij de grootste variant van racisme (Perocco, 2018). Het fenomeen islamofobie bestaat al een lange tijd en is niet alleen ontstaan door verschillende sociale, culturele en politieke factoren, maar ook door de representatie van de Arabier en moslim. De verstandhouding tussen het Westen

en het (Midden-) Oosten is geconstrueerd middels een lange geschiedenis, met invloeden van het kolonialisme, de hegemonie van het Westen en moderne ontwikkelingen in de transnationale betrekkingen.

In zijn boek *Orientalism*, definieert literatuurwetenschapper Edward Said (1978) de westerse opvattingen over het Oosten en hoe deze zorgen voor een vastomlijnd onderscheid tussen beiden. Said stelt dat: “*Orientalism imposed limits upon thought about the Orient. ... For Orientalism was ultimately a political vision of reality whose structure promoted the difference between the familiar (Europe, the West, ‘us’) and the strange (the Orient, the East, ‘them’)*” (Said, 1978, p.44). Dit is gebaseerd op de eurocentrische gedachte dat de Europese identiteit superieur is aan alle niet-Europese volkeren en culturen. Hierbij werd het Oosten als backward, statisch en primitief neergezet, zodat de westerse identiteit nog meer naar voren kwam als modern en ontwikkeld. Said stelde dat geen enkele academicus die over het Oosten schreef, onderwees of er onderzoek naar deed, het kijken vanuit deze beperkende, oriëntalistische lens kon voorkomen (Said, 1978, p.3). Het oriëntalisme verschafte een structureel, geaccepteerd systeem van kennis, diepgeworteld en genormaliseerd in de westerse manier van denken.

De westerse oriëntalisten gebruikten het statische, homogene beeld van de moslim dus om zo de complexe, dynamische identiteit van de westerse Europeanen te duiden. Door deze conceptie werd het Oosten dus recht tegenover het Westen geplaatst en gezien als ‘de ander’ (Klassen, 2014). Maar niet alleen de geleerden keken naar het Oosten vanuit deze lens. Door de groei van het imperialisme van het Westen in die tijd, werden de nieuwe opvattingen over de islam en moslimwereld niet alleen vanuit de wetenschap erkend en gerationaliseerd, maar ook ondersteund vanuit de westerse macht. Nieuw opkomende betekenissen werden waargenomen vanuit een meer dominante positie van Europa (Allen, 2010). Veel van het kolonialisme van de 18de tot 20ste eeuw werd gerechtvaardigd en vergemakkelijkt door het systematische beeld dat de oriëntalistische geleerden hadden geconstrueerd (Allen, 2010). Het imperialisme werd toentertijd dan ook niet gezien als het veroveren van andere (oosterse) landen in negatieve zin. De westerse machthebbers zagen het Oosten namelijk niet als gelijkwaardige cultuur en zij stelden dat de bevolking niet in staat was zichzelf te ontwikkelen (Allen, 2010). Hierdoor veronderstelde het Westen dat ze deze landen per definitie van buitenaf moesten veranderen, om ze zo te helpen ontwikkelen en ervoor te zorgen dat ze werden ‘gered’ van hun primitiviteit (Klassen, 2014).

De oriëntalistische blik beïnvloedde dus veel politieke, economische en wetenschappelijke keuzes in Europa. Het discours dat over het Oosten was gecreëerd, waarbij

het fundamentele onderscheid tussen Oost en West aanvaard werd als uitgangspunt voor uitgebreide theorieën, blijft hierdoor bestaan. Said zegt hierover dan ook: *“The point is that even if it does not survive as it once did, orientalism lives on academically through its doctrines and theses about the Orient and the Oriental.”* (Said, 1978, p.3).

Nieuw oriëntalisme en islamofobie

Volgens professor Tariq Amin-Khan is er echter een nieuwe vorm van oriëntalisme ontstaan, ook wel nieuw oriëntalisme genoemd. In deze visie is de aanname in onderscheid tussen het superieure Westen en inferieure Oosten behouden, maar is het begrip ook uitgebreid (Amin-Khan, 2012). Naast de oosterse cultuur speelt in deze opvatting de godsdienst islam een steeds grotere rol. De focus ligt bijvoorbeeld op de vermeende gewelddadigheid en vijandigheid van de islam tegenover de westerse cultuur. Volgens Amin-Khan hebben meerdere actoren hierin een rol gespeeld. Nieuw Oriëntalisme is onder andere beïnvloed door het populaire werk van Samuel Huntington (1993), *The clash of civilisations* (Amin-Khan, 2012). Hierin zet Huntington uiteen dat, na het einde van de Koude Oorlog, een nieuw soort politiek tot stand is gekomen. Hij stelt dat de fundamentele bron van conflict in deze nieuwe wereld niet primair ideologisch of primair economisch zal zijn. De grote verdeeldheid onder de mensheid en de overheersende bron van conflicten zal cultureel zijn, waarbij nieuwe conflictpatronen zullen ontstaan langs de grenzen van deze verschillende culturen (Huntington, 1993). Een van de grootste botsingen die Huntington voorspelt, is die tussen het Oosten en het Westen. Huntington beschouwde dat de aanleiding voor deze botsing de anti-moderne cultuur van moslims zou zijn (Huntington, 1993). Hiermee veronderstelde hij tevens dat de moslimcultuur monolithisch is en zag hij moderniteit als een enkelvoudig begrip; zijn visie is dus ook erg oriëntalistisch. Huntington's idee intensiveerde het onderscheid tussen het geciviliseerde Westen en 'de ander' dus weer. Volgens Amin-Khan zit deze opvatting van moslims als anti-modern inmiddels ingebakken in de populaire westerse opvattingen over het Oosten en de islam (Amin-Khan, 2012).

Bovendien omarmde de media deze tweedeling. Zo hebben de media een grote rol gespeeld in het demoniseren van de moslim, hierbij wordt de mannelijke moslim vaak afgeschilderd als terrorist en de vrouwelijk moslim als onderdanig en hulpzoekend (Amin-Kahn, 2012). Later in dit paper wordt hier verder over uitgeweid.

Nieuw Oriëntalisme is ten slotte ook beïnvloed door een aantal politieke conflicten en verschuivingen tussen het Midden-Oosten en het Westen, zoals de Iraanse revolutie, de terroristische aanslag van 9/11 en de daaropvolgende *war on terror* (Amin-Khan, 2012). Dit

alles was grond voor de omslag naar islamofobie. Door dit soort ontwikkelingen ontstond er voor veel westerlingen namelijk het onverstoorbare beeld dat de islam als oorzaak voor veel van de problemen in de wereld kon gelden (Allen, 2010). Professor Chris Allen stelt in zijn boek *Islamophobia* (2010) dat sinds de tweede helft van de 20ste eeuw er steeds meer nadruk wordt gelegd op het fundamentalisme in de islam, ook wel extremistisch of radicaal genoemd. Volgens Allen is de revolutie van Khomeini in Iran (1978) een voorbeeld dat laat zien dat de islam fundamentalistisch van aard kon zijn. Met name de Amerikaanse media belichtten dit aspect uitgebreid (Allen, 2010). Deze beeldvorming zorgde ervoor dat de islam sneller werd geassocieerd met politieke confrontatie en het idee dat de islam alleen maar uit is op het vernietigen van de westerse cultuur, normen en waarden. Allen stelt dan ook dat deze overgang ervoor zorgde dat er daadwerkelijk meer angst en haat tegenover de islam en de moslimwereld ontstond (Allen, 2010).

Hoewel islamofobie is opgebouwd vanuit het oriëntalisme, behelst het meer dan dat. De eerste definitie van islamofobie kwam naar boven in het invloedrijke verslag van de *Runnymede Trust Commission* over Britse moslims en islamofobie en luidt als volgt: “*a shorthand way of referring to dread or hatred of Islam - and, therefore, to fear or dislike of all or most muslims*” (Runnymede Trust, 1997).

Allen definieert in zijn boek *Islamophobia* islamofobie in westerse samenlevingen als de negatieve positionering van de islam en het beschouwen van de moslim als de ‘ander’ die een bedreiging voor ons vormt (Allen, 2010). Islamofobie is dus wel gefocust op het onderscheid tussen wij en de ‘ander’, maar heeft ook een directe de link naar haat, wantrouwen en angst tegenover de moslims. De islam en het Oosten zijn niet alleen minder ontwikkeld dan het Westen, zoals in de opvattingen van het oriëntalisme, maar moslims worden ook gezien als gewelddadig en uit op vernietiging van de westerse cultuur (Klassen, 2014). Ook migratie is een belangrijke pijler onder het ontstaan en de ontwikkeling van islamofobie. In de volgende paragraaf wordt dit nader uitgewerkt.

4.3 Globalisering en onzekerheid

Wat duidelijk is geworden is dat (Nieuw) Oriëntalisme een grote rol speelt bij het identiteitsproces van de westerling. Het eurocentrisme dat hieraan ten grondslag lag, zorgde voor de complete oppositie van het Westen en het Oosten, ‘*us*’, *the familiar* tegenover ‘*them*’, *the strange* (Said, 1978). Wat later tot islamofobie heeft geleid. Dit proces is vandaag de dag

nog steeds relevant. Er is echter wel een verschil. Tijdens de periode van het imperialisme was de grens tussen het Oosten en het Westen namelijk erg duidelijk, maar dat is tegenwoordig niet meer zo. Door verschillende globaliseringsprocessen, zoals transnationale migratie en een globale wereldeconomie, is deze grens vervaagd. Dit soort processen brengen veel onzekerheid over (nationale) identiteit met zich mee. Vaak worden globaliseringsprocessen dan ook gezien als bedreigingen voor de lokale authenticiteit en zelfbeschikking (Eriksen, 2007).

Door het vervagen van de grenzen wordt de entiteit waarin mensen leven, ook wel de natiestaat genoemd, namelijk ondermijnd. De natiestaat bestaat uit twee onderdelen. Een staat verwijst naar een afgebakend gebied met soevereine regering. Waarbij het idee is dat een staat autoriteit heeft over een stabiel, statisch en soeverein territorium, opgebouwd uit een beheersbare en telbare populatie (Appadurai, 2006). Een natie verwijst naar de verbondenheid door gedeelde cultuur, waarden, normen en taal van een groep mensen. Antropoloog en politicoloog Benedict Anderson (2006) gaat hier verder op in in zijn boek, *Imagined communities*. Hij stelt dat ‘de natie’ geen natuurlijke of onvermijdelijke sociale eenheden zijn. Hij ziet de natie als een cultureel en emotioneel construct, onderhevig aan geschiedenis en concepten van etnische identiteit. Hij veronderstelt dat het idee van de natie zo krachtig is dat iedereen aanneemt dat iedereen tot één natie behoort. De natie is in deze zin dus tot op zekere hoogte privé, waarbij het ingewikkeld is om volledig opgenomen te worden in een natie waar je niet vandaan komt (Anderson, 2006). Cultureel antropoloog Arjun Appadurai (2006) bekrachtigt deze conceptie in zijn boek: *The fear of small numbers*. Hij beargumenteert waarom de angst en haat voor vreemdelingen zo erg is versterkt in het tijdperk van globalisering. Hij stelt dat de moderne natiestaat een gevaarlijk idee vasthoudt. Namelijk het idee van een nationale ‘*ethnos*’: wat inhoudt dat elke natiestaat het onderliggende idee in zich heeft dat zijn nationale soevereiniteit gebaseerd is op één soort etnisch volk, dat past in zijn natie; een collectieve identiteit. Dus hoewel de natiestaat een eerlijk politiek systeem lijkt te hebben en over het algemeen goedgehartig lijkt te zijn over multiculturalisme, tolerantie en inclusie, is deze onderliggende gedachte onontkoombaar (Appadurai, 2006).

De natiestaat houdt in dat het soeverein territorium en het cultureel, emotioneel construct samenvallen. Door globalisering komt dit onder spanning te staan. Globalisering zorgt ervoor dat er veel verandering gekomen is in de demografische constructie van de wereld (Bergmann, 2018). Globalisering omvat meer versnelde en geïntensiveerde verplaatsing van mensen dan ooit tevoren, door bijvoorbeeld toerisme of werkgerelateerde

reizen. Daarnaast is migratie een van de kernfactoren van hedendaagse globalisering (Eriksen, 2007).

Veel mensen en volkeren hebben zich namelijk verplaatst in korte tijd. Sinds de jaren '60, begin '70 van vorige eeuw, werd er bijvoorbeeld een groot aantal (islamitische) arbeiders uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten uitgenodigd om te komen helpen bij de wederopbouw van West-Europa na de Tweede Wereldoorlog. Europa werd hierdoor snel multicultureel (Bergmann, 2018). De migratiecrisis van 2015 en 2016 door onder meer de oorlog in Syrië en ander spanningen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, zorgde opnieuw voor een grote instroom van moslimmigranten (Bergmann, 2018). In 2017 werd geschat dat ongeveer vijf procent van de bevolking van de Europese Unie moslim is (Pew research, 2017). Deze demografische veranderingen brengen veel spanning met zich mee. 'De ander' is namelijk niet meer ver weg zoals in de tijd van het oriëntalisme, maar dichtbij; ook wonend en werkend in de eigen natiestaat. Volgens Appadurai herinnert de moslimminderheid meerderheden in het westen eraan dat ze geen complete en nationale '*ethnos*' zijn. Dit noemt Appadurai ook wel *anxiety of incompleteness* (Appadurai, 2006). Moslims vormen de eerste, grootste en meest gewortelde groep niet-Europeanen die zich in het hedendaagse Europa hebben gevestigd. Ze verkregen rechten in de huidige natiestaten en zijn duidelijk aanwezig in de publieke ruimtes (Perocco, 2018). Omdat de natiestaat gebaseerd is op het idee van één culturele, etnische identiteit, geeft deze verandering erg veel onzekerheid en kan de moslim worden gezien als bedreiging voor deze identiteit.

Naast de *anxiety of incompleteness* is deze onzekerheid ook belangrijk in Appadurai's argumentatie. Deze onzekerheid ontstaat door verschillende factoren. Ten eerste ontstaan er door de steeds diverser wordende wereld processen van acculturatie. Dit houdt in dat verschillende culturele elementen tussen groepen worden uitgewisseld (Kottak, 2015). Dingen zoals muziek of kledingstijlen worden verweven in de eigen nationale '*ethnos*'. Hierdoor ontstaan er diepe twijfels over wie nou precies behoort tot de 'wij' en wie tot de 'zij'. Ten tweede ontstaat er, door de vele, snelle migratie- en vluchtelingenstromen van de laatste decennia, extra onzekerheid over de aantallen van 'de ander'. Hoeveel 'anderen' lopen er nu daadwerkelijk rond in onze omgeving (Appadurai, 2006).

Uiteindelijk creëren deze twee verschillende vormen van onzekerheid bezorgdheid over eigen welzijn. Mensen raken bezorgd over bijvoorbeeld hun baan of veiligheid, of over door de staat verstrekte voorzieningen. Ze hebben het idee dat zij meer recht hebben op de bescherming en voorzieningen van de natiestaat en zijn bang dat de nieuwe etnische groepen

dit ondermijnen (Appadurai, 2006). De meerderheid kan het idee krijgen dat ze grip op de natiestaat verliezen en zelf zullen veranderen in een minderheid als ze niet ingrijpen. Argumenten zoals een hoger geboortecijfer onder deze groep minderheden wordt bijvoorbeeld aangehaald om te laten zien dat de positie van de meerderheden in gevaar is (Amin-Khan, 2012). Hierdoor wordt de meerderheid vijandig tegenover de ‘ander’ (de minderheid). Dit proces versterkt de al tot stand gekomen islamofobie. Moslims, vooral moslimimmigranten, worden dan ook door populistisch rechts geschetst als de belangrijkste vijand (Eriksen, 169). Door angst over eigen identiteit worden de moslims in hedendaags Europa gezien als de bedreiging voor de ‘wij’. Ze worden door stereotypering en identiteitscontrasten vijandig tegenover de ‘wij’ gezet (Bergmann, 2018). Daarnaast worden deze minderheden vaak gezien als reden voor andere tegenslagen. De westerlingen zoeken een zondebok, met het idee hun eigen identiteit en welzijn binnen de natiestaat te beschermen (Appadurai, 2006). Deze zondebok is dus gevonden in de moslims in Europa en dit komt bijvoorbeeld sterk naar voren in de Eurabië-theorie. Het zondebokmechanisme wordt versterkt door de media en is duidelijk te zien in het politieke discours in Europa. Het islamofobische narratief dat circuleert over de moslim en de bedreiging die mensen voelen door de moslim versterken elkaar.

4.4 Media, representatie en politiek

De media spelen een vitale rol in de manier waarop mondiale fenomenen zoals oorlogen en terrorisme worden waargenomen door mensen die zich ver weg bevinden van de plaats waar het conflict of incident plaatsvindt (Amin-khan, 2012). De media hebben de macht om controle uit te oefenen over hoe een verhaal of gebeurtenis wordt getoond aan de rest van de wereld (Appadurai, 2006). Zo kunnen ze een verhaal of gebeurtenis net zo framen of presenteren dat het goed uitkomt voor belanghebbende partijen. Dit geeft hen veel controle over hoe de werkelijkheid wordt gezien en dat kan veel negatieve gevolgen hebben.

Sinds de jaren 90 kwam het negatieve discours over moslims, door toenemende diversiteit en sociale onzekerheid, in verschillende Europese landen op gang (Said, 1997). Er werd steeds meer gefocust op moslim immigratie. De aanwezigheid van de moslim in Europa werd vaak geframed als onnatuurlijk, verontrustend en bedreigend, door bijvoorbeeld concepten te gebruiken zoals ‘de ander’ (Perrocco, 2018). In dit discours kwamen de oriëntalistische invloeden dus duidelijk terug. Toch waren er nog niet extreem veel artikelen

over moslimimmigratie in die periode. Sommige artikelen waren neutraal of zelfs ruimdenkend tegenover moslims (Perrocco, 2018). Hier kwam echter verandering in naar aanleiding van 9/11. Het al bestaande, maar onderhuidse, idee van moslim als vijandig naar het Westen, leek door de aanslag te worden bevestigd. Volgens Bergmann is het antimoslim-sentiment inmiddels genormaliseerd in het westen (Bergmann, 2018). Journalist Brian Whitaker bevestigt dit in zijn analyse over de focus op moslims in de Britse media. Hij laat zien dat sinds 9/11 en de daarop volgende *war on terror* er een enorme toename van antimoslim-sentiment heeft plaatsgevonden (Whittaker, 2002). Zo is er in de twaalf maanden na 9/11 in sommige Britse media een stijging geweest van 658% in het gebruiken van het woord 'moslim', en ontstond er een extreme focus op de moslim als de gewelddadige, vijandige 'ander' (Whittaker, 2002). Allen stelt dat de berichtgeving over deze onderwerpen van de Westerse media enorm heeft bijgedragen aan de stijging van islamofobie (Allen, 2010). Zo beargumenteren Douglas Pratt en Rachel Woodlock (2016) in hun boek, *'Introduction: understanding Islamophobia'* dan ook dat het idee dat moslims een bedreiging vormen voor de westerse cultuur inmiddels verweven zit in het westerse bewustzijn (Pratt & Woodlock, 2016). Dit weerklinkt sterk in de retoriek van veel anti-migratie en rechts-populistische partijen (Bergmann, 2018).

De nadruk die de media en de populistische politiek leggen op het idee dat de moslim vijandig tegenover het Westen staat en probeert de westerse normen en waarden te veranderen, zorgt niet alleen voor het normaliseren van dit soort gedachtegoed, het zorgt ook voor een grotere neiging tot complotdenken (Federico, Williams & Vitriol, 2018). In psychologisch onderzoek naar het verband tussen systeemidentiteitsbedreiging en complotdenken komt dit naar voren. Federico et al. (2018) beargumenteren in het onderzoek dat een sterkere neiging tot geloven in complottheorieën voortkomt uit de bedreiging en angst voor verandering in de fundamentele waarden en normen van een samenleving (Federico, Williams & Vitriol, 2018). Daarnaast worden steeds meer mensen blootgesteld aan het gedachtegoed van complottheorieën zoals de Eurabië-theorie. Complottheorieën komen volgens interdisciplinair onderzoek van onder andere professor sociale psychologie Karen Douglas (2019), namelijk steeds vaker voor in films, de reguliere media en op televisie. Ze stelt in haar onderzoek dat zodra een theorie in de basis appelleert aan gedachten of angsten die al aanwezig zijn, hoe meer ontvankelijk iemand voor het gedachtegoed van deze theorie is (Douglas et al. 2019).

Dit zorgt ervoor dat complottheorieën zoals Eurabië de kans krijgen zich te verspreiden in de mainstream samenleving en politiek. Het draagvlak van de Eurabië-theorie leunt sterk op de normalisering van antimoslim-sentiment. De theorie kan dan ook worden gezien als een versterkende factor in het wij/zij denken (Douglas et al, 2019). Aan de ene kant zorgt de ontstane sociale onzekerheid over eigen identiteit en welzijn ervoor dat de theorie als steeds reëler wordt gezien en aan de andere kant vergroot de normalisering van antimoslim-sentiment de ontvankelijkheid van de theorie.

4.5 Conclusie

Concluderend, is er een aantal onderliggende structuren in de samenleving en in de huidige tijd die ervoor zorgen dat het gedachtegoed van de Eurabië-theorie een steeds grotere rol speelt in de mainstream politiek en samenleving. De negatieve positionering van de moslim die ten grondslag ligt aan het gedachtegoed van de Eurabië-theorie, kan worden herleid uit het oriëntalisme. De verhouding tussen het Oosten en het Westen is beïnvloed door een lange geschiedenis van kolonialisme, de hegemonie van het Westen en globaliseringsprocessen.

De beperkende, eurocentristische lens van het oriëntalisme creëerde een diepge worteld stereotype beeld waarbij de *'orient'* als anti-modern, statisch en homogeen werd gezien, om zo de dynamische, complexe westerse identiteit te benadrukken. Het Oosten en het Westen werden als absolute tegenpolen bestempeld.

Onder invloed van meerdere factoren, zoals Huntingtons' *clash of civilisations*, politieke conflicten, zoals 9/11, die het mogelijke fundamentalisme in de islam benadrukken, migratiestromingen en de negatieve focus van de media op de moslim, is het oriëntalistische beeld omgeslagen naar islamofobie. Dit heeft zich onder druk van een steeds meer globaliserende wereld verder ontwikkeld. Daarnaast is beargumenteerd dat de natiestaat gebaseerd is op het idee van één culturele, etnische identiteit. Globalisering zorgt voor veel onzekerheid en de moslim kan worden gezien als bedreiging voor deze identiteit. De angst over eigen identiteit en welzijn in de natiestaat werd steeds groter door de komst van de 'ander' vanwege verschillende migratiestromen. Met het idee grip te behouden in eigen natiestaat, werd een zondebok gevonden in de moslim en werd de vijandigheid naar de moslim versterkt. Islamofobie is inmiddels een gangbaar begrip geworden in onze tijd. De media hebben hier ook een enorme rol bij gespeeld. Door de negatieve focus en representatie van Arabieren en de moslimwereld is er voor de massa een beeld ontstaan dat het

gedachtegoed van de Eurabië-theorie legitimeert. Daarnaast zorgen globalisering en internet ervoor dat het gedachtegoed van Eurabië veel gemakkelijker verspreid kan worden, al helemaal doordat mensen met een grote achterban (zoals politieke leiders) het gedachtegoed via hun kanalen verspreiden. Dit disciplinaire hoofdstuk heeft inzicht gegeven in de onderliggende oorzaken en consequenties van het gedachtegoed van de Eurabië-theorie. Er wordt echter niet uitgesloten dat hier meerdere factoren aan vooraf zijn gegaan en vervolgonderzoek is dan ook nodig om de huidige trend van polarisatie te helpen stagneren.

Hoofdstuk 5: Integratie

In de voorgaande hoofdstukken is met behulp van deelvragen vanuit verschillende disciplines gekeken naar de hoofdvraag: ‘*Welke invloed heeft het zondebokmechanisme op het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie in modern Europa?*’ Om een interdisciplinair en dus meer omvattend antwoord te kunnen geven op deze onderzoeksvraag dienen de inzichten uit de disciplinaire hoofdstukken eerst met elkaar te worden geïntegreerd. Allereerst zullen de disciplinaire inzichten nogmaals kort aan bod komen, waarna de overeenkomsten en conflicten worden geïdentificeerd. Deze kunnen vervolgens met elkaar worden verenigd door een *common ground* te creëren. Dit houdt in dat er door middel van verschillende integratietechnieken een gemeenschappelijke taal tussen aannames, concepten en theorieën van de verschillende disciplines wordt gecreëerd (Repko & Szostak, 2017). Op basis van deze *common ground* zal vervolgens een model worden opgesteld dat een integraal antwoord verschaft op onze onderzoeksvraag: de *more comprehensive understanding* (Repko & Szostak, 2017). Dit vormt het interdisciplinaire, meeromvattende antwoord op onze onderzoeksvraag.

5.1 Disciplinaire inzichten

Cognitieve en Neurobiologische Psychologie

Vanuit CNBP is onderzocht welke psychologische en neurologische mechanismen ten grondslag liggen aan het zondebokmechanisme en hoe dat kan worden verklaard vanuit de evolutie. Er kan sprake zijn van de *dual motive theory* die stelt dat men geneigd is om de schuld van eigen morele tekortkomingen aan een minderheidsgroep toe te kennen. Daarnaast is gebleken dat mensen een *ingroup bias* hebben waarbij ze een voorkeur hebben voor mensen van dezelfde sociale identiteit, oftewel een *ingroup*, en een negatieve houding hebben tegenover een minderheidsgroep, oftewel een *outgroup*. Daarnaast zou de *confirmation bias*, het focussen op bewijs dat eigen overtuigen bevestigt, de bovengenoemde mechanisme bevestigen. Met uitzondering van de *confirmation bias*, onderbouwd onderzoek naar hersenprocessen het bestaan van de besproken psychologische theorieën. Er kan worden gesteld dat deze automatische hersenprocessen inherent zijn geworden aan de mens doordat ze een evolutionair voordeel hadden. Toen de taal ontstond kon de *confirmation bias* een

voordeel geven omdat dit de realiteit versimpelde. Daarnaast kon het collectief geloven in dat de mensen van de *ingroup* te vertrouwen waren en de mensen van de *outgroup* niet, daarnaast voor een verbeterde samenwerking zorgen waardoor een groep beter bestand was tegen omgevingsfactoren. Dit kan ervoor hebben gezorgd dat men zich beter konden reproduceren waardoor de eigenschap zich uiteindelijk heeft gemanifesteerd in de menselijke natuur.

Archeologie

In het hoofdstuk van Archeologie is materiële cultuur, afkomstig uit de neolithische ‘stad’ Çatalhöyük, geïnterpreteerd vanuit René Girards theorie van het zondebokmechanisme. Het doel hiervan is om te onderzoeken in hoeverre dit mechanisme een rol zou kunnen hebben gespeeld in het ontstaan van samenlevingen. Girards hypothese is namelijk dat het ‘offereren’ van een zondebok nodig is geweest om een totale oorlog te voorkomen.

Hiervoor zijn drie muurschilderingen en enkele objecten afkomstig uit Çatalhöyük onder de loep genomen. Hieruit is geconcludeerd dat de taferelen die op de muurschilderingen staan afgebeeld, afbeeldingen van gewelddadige offerrituelen zouden kunnen zijn, waarbij wilde dieren collectief werden gedood. De zondebok interpretatie hiervan is dat er interne onrust binnen de groep is ontstaan, die vervolgens is verschoven naar een actor, in dit geval wilde dieren, buiten de groep. Vervolgens is het doden van deze dieren geritualiseerd en tentoongesteld in de vorm van de muurschilderingen en de aangetroffen schedels en hoorn. Door middel van deze symboliek werd de eenheid in de groep versterkt. De implicaties die dit heeft voor de hoofdvraag is dat het mogelijk is dat het zondebokmechanisme al aanwezig was bij de vroegste beschavingen, en in zekere zin een voorwaarde zou kunnen zijn voor het samenleven in grote groepen.

Politieke Geschiedenis

In het hoofdstuk van Politieke Geschiedenis is onderzocht hoe de Eurabië-theorie heeft bijgedragen aan de toenemende polarisatie in Europa. Hieruit is gebleken dat de Eurabië-theorie positief heeft bijgedragen aan de toenemende polarisatie in Europa vanaf het jaar 2000. Er zijn enkele belangrijke inzichten te identificeren die tot deze conclusie hebben geleid.

Ten eerste is de toename van polarisatie in modern Europa getoetst, door middel van het analyseren van de populariteit van rechts-populistische partijen die het Eurabië-gedachtegoed aanhangen. Hieruit is gebleken dat deze partijen groei hebben doorgemaakt en daarmee dus actief bijdragen aan het toenemen van polarisatie in Europa.

Daarna is vanuit structuralistisch oogpunt vastgesteld dat De Eurabië-theorie moet gezien worden als een resultaat van een al bestaand proces van polarisatie, het is beide een *effect* en een *cause*. Vanuit het cultureel marxisme is gebleken dat klassenstrijd zich verschuift van een economisch naar een cultureel vlak, dit inzicht ligt aan het hart van de Eurabië-theorie. Gecombineerd verschaffen deze theorieën een geldige aanname over de Eurabië-theorie. De theorie is een uiting van toenemende polarisatie, maar biedt tegelijkertijd ook een handvat om actief bij te dragen aan dit proces. De theorie is hiermee een sleutelstuk in de vicieuze cirkel van toenemende polarisatie in Europa.

Culturele Antropologie

In het hoofdstuk over Culturele Antropologie is onderzocht wat de onderliggende oorzaken zijn voor het toenemende draagvlak van de Eurabië-theorie in de samenleving.

Vanuit het oriëntalisme werd een stereotype beeld gecreëerd over het oosten, waarbij de Arabier/moslim werd neergezet als homogeen, primitief en niet in staat zichzelf te ontwikkelen. Door dit beeld werd de oosterling diametraal tegenover de westerling geplaatst en werd het wij/zij denken versterkt. Het oriëntalisme heeft veel invloed gehad op de huidige kijk op moslims en heeft de basis gelegd voor de islamofobie die nu sterk verbreid is.

Islamofobie en de angst voor de ‘ander’ zijn een van de grootste onderliggende verklaringen voor het draagvlak van de Eurabië-theorie. Onder druk van een steeds meer globaliserende tendens in de wereld heeft dit zich verder ontwikkeld. Migratieprocessen en verschillende politieke conflicten tussen het westen en het Midden-Oosten veroorzaakten veel onzekerheid binnen de westerse samenleving. De westerling voelde zich bedreigd door de “ander”/de moslim. Hij kreeg het idee dat zijn identiteit en eigen positie in de samenleving werd ondermijnd door de moslim. Daarnaast hebben de media een grote rol gespeeld in het demoniseren van de moslim. Islamofobie is inmiddels genormaliseerd in Europa. Hierdoor heeft het gedachtegoed van de Eurabië-theorie de kans gekregen zich te verspreiden en zich te verankeren in de gevestigde orde.

5.2 Common ground

Om de *common ground* te creëren zijn er verschillende integratietechnieken mogelijk die kunnen worden gebruikt om theorieën, concepten of aannames aan te passen tot voor gemeenschappelijk gebruik. De vijf technieken die worden gebruikt zijn *herdefinitie*, *extensie*, *intensie*, *transformatie* en *organisatie*. Met het toepassen van deze technieken ontstaat discipline-overstijgende kennis. De techniek *herdefinitie* omvat het wijzigen of herdefiniëren van concepten in verschillende teksten en contexten om een gemeenschappelijke betekenis naar voren te brengen (Repko & Szostak, 2017). De focus van aanpassing ligt dus in de semantiek. Bij de techniek *Extensie* is de focus conceptueel. Bij deze techniek wordt de betekenis van een concept of aanname uitgebreid tot een bredere betekenis; van het domein van de discipline waaruit het is voortgekomen naar het domein van de andere relevante disciplines (Repko & Szostak, 2017). Bij de techniek *intensie* gaat dit proces in de tegengestelde richting. Een breder concept wordt verkleind naar een specifiekere definitie (Alkema & Hamer, 2016). Verder kan de techniek *transformatie* worden gebruikt om concepten of aannames die niet alleen verschillend zijn maar ook tegenover elkaar staan, te plaatsen op een continuüm (Repko & Szostak, 2017). Ten slotte kan de techniek *organisatie* worden gebruikt. Deze techniek toont de wisselwerking tussen concepten, aannames of theorieën. Hierdoor worden de causale verbanden overzichtelijk weergegeven (Repko & Szostak, 2017).

Er zal eerst een duidelijke metastructuur van de disciplines worden gegeven. Vervolgens worden de conflicten binnen het zondebokmechanisme geïntegreerd. Hierna worden de conflicten van de Eurabië-theorie behandeld en tot slot worden de conflicten die een overlap hebben tussen, of geen betrekking hebben op, de Eurabië-theorie of zondebokmechanisme geïntegreerd.

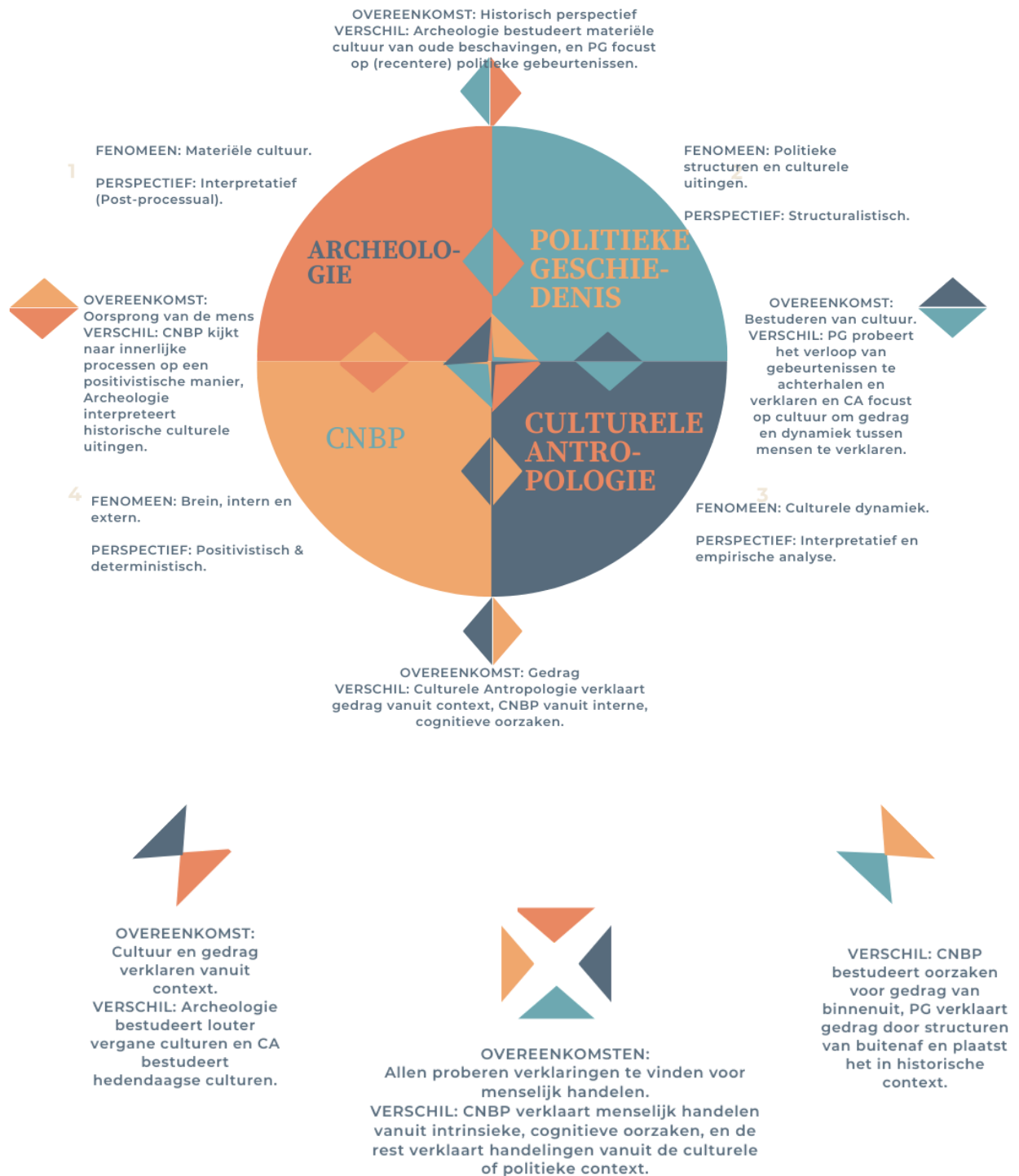
Metastructuur

Voordat de disciplinaire inzichten worden geïntegreerd is het belangrijk om de fenomenologische en perspectivistische verschillen tussen de disciplines uiteen te zetten in een metastructuur. Door gebruik te maken van *organisatie* wordt duidelijk hoe de verschillende inzichten elkaar aanvullen in het beantwoorden van de hoofdvraag.

In het onderzoek is een mogelijke verklaring gezocht voor een maatschappelijk probleem, namelijk de toenemende culturele en politieke polarisatie binnen Europa. Dit is een

complex probleem dat niet vanuit één benadering te verklaren is. Twee fundamenteel verschillende benaderingswijzen zijn in dit onderzoek toegepast op dit probleem. De eerste benadering gaat vanuit een positivistisch perspectief op zoek naar wat inherent in de psyche van de mens zit om zo haar handelingen te verklaren. Dit is de benadering van CNBP. De andere benadering focust zich juist op de sociale structuren in de externe context. Culturele Antropologie, Politieke Geschiedenis en Archeologie gebruiken deze benadering en maken hierbij gebruik van interpretatie. Culturele Antropologie focust zich op de culturele dynamiek binnen een samenleving, Politieke Geschiedenis heeft hier een gedeeltelijke overlap mee omdat deze zich naast politieke stromingen ook focust op sociale structuren. Het hoofdstuk van Archeologie, waar de aanwezigheid van het zondebokmechanisme in één van de vroegste samenlevingen wordt gebruikt als verdere onderbouwing voor wat inherent is aan de mens, draagt bij aan het inzicht van CNBP, maar komt in benaderingswijze veel meer overeen met de andere disciplines. Samen kunnen deze verschillende disciplinaire benaderingen een diepere verklaring bieden voor een maatschappelijk probleem als toenemende polarisatie.

In de figuur wordt er verder op de overeenkomsten en verschillen tussen de disciplines ingegaan. Archeologie wordt aangegeven met de kleur donker oranje, Politieke Geschiedenis met licht blauw, CNBP met licht oranje en Culturele Antropologie met donker donker blauw.

Figuur 1. Metastructuur

Zondebok

Muslims als outgroup

Tussen de disciplines Culturele Antropologie en CNBP is een semantisch conflict op te merken. Beide disciplines gebruiken de zondebok in hun inzicht. Echter wordt bij Culturele Antropologie gesteld dat de moslims als zondebok worden aangewezen, terwijl bij CNBP wordt besproken dat de *outgroup* gelijk staat aan de zondebok is. In zekere zin verwijzen deze twee begrippen naar hetzelfde concept, namelijk de zondebok. Echter wordt in Culturele Antropologie een specifieke groep genoemd die wordt aangewezen als zondebok en bij CNBP de *outgroup* eerder als synoniem van zondebok gebruikt. Om dit conflict op te lossen wordt er gebruik gemaakt van de techniek *organisatie*. Het begrip zondebok overstijgt de andere twee fenomenen; moslims vallen in de context van dit onderzoek onder de *outgroup* en de *outgroup* valt onder de definitie van het zondebok. Deze twee concepten worden dus samengevat in het begrip zondebok

Rol in samenleving

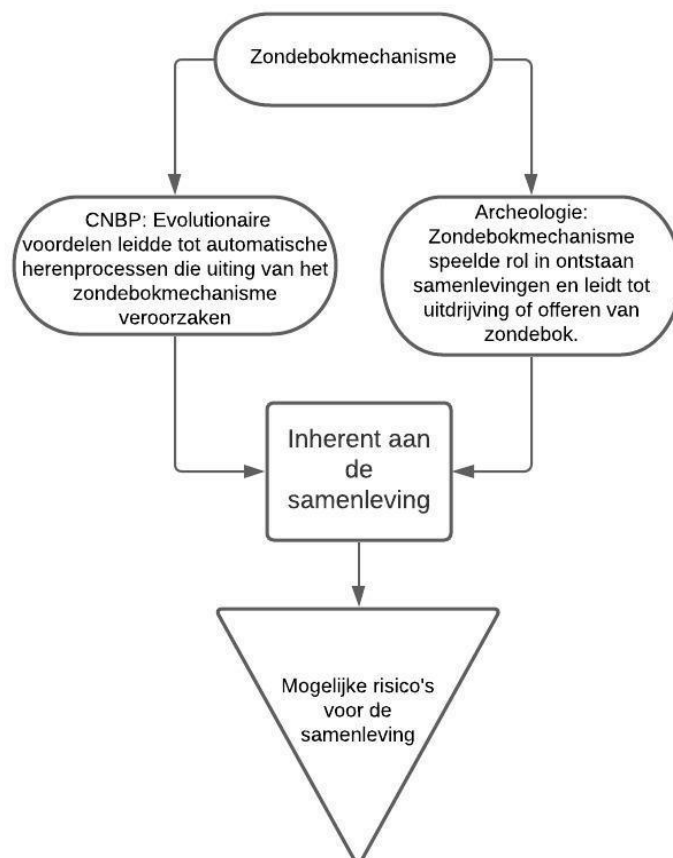
Zowel in het hoofdstuk van Archeologie als in het hoofdstuk van CNBP wordt het zondebokmechanisme van René Girard als theorie gebruikt; wanneer er sprake was van een crisis binnen een gemeenschap, leidde dat stevast tot het collectief uitdrijven van een individu of groep mensen.

In CNBP wordt deze theorie *verklaard* vanuit het brein. Er wordt gesteld dat het zondebok mechanisme voortkomt uit automatische hersenprocessen die zorgen dat een individu negatieve houdingen ontwikkeld tegenover de *outgroup*. Deze negatieve houdingen zijn het gevolg van psychologische eigenschappen die zich hebben geëvolueerd in de mens als soort. Dit omdat er in de tijd van de eerste complexe groepen, er een voordeel zat aan het zondebokmechanisme. Dit zorgde namelijk voor een versimpeling van de realiteit, een onderlinge verbroedering en verbeterde samenwerking. CNBP stelt dus dat het zondebok mechanisme inherent is aan de psychologie van de mens.

Vanuit Archeologie wordt de theorie *getoetst* op de archeologische data van een prehistorische cultuur. De theorie dient in dit geval als theoretisch raamwerk van waaruit historische ‘feiten’ met elkaar in verband worden gebracht, aangezien de archeologische data op zichzelf te weinig informatie met zich meedragen om betekenisvolle conclusies uit te

trekken. Dit resulteerde in de conclusie dat het zondebokmechanisme een betekenis kan geven aan de symboliek die in Çatalhöyük is aangetroffen. De theorie is hiermee succesvol toegepast op materiële cultuur afkomstig uit één van vroegste samenlevingen, en daardoor is zij uitgebreid en verder bevestigd.

Door één theorie toe te passen binnen verschillende disciplines, zijn er twee verschillende, op elkaar aanvullende inzichten ontstaan. Bij CNBP is gekeken naar hoe het zondebokmechanisme vanuit neurologische en evolutionaire processen is ontstaan binnen het brein, en bij Archeologie is gekeken hoe dit mechanisme zich vervolgens uit in materiële cultuur. Op deze manier is de reikwijdte van de theorie toegenomen, en is er dus sprake van *extensie*. Het zondebok mechanisme kan volgens deze techniek worden beschreven als: een psychologisch mechanisme dat zich in de mens heeft gemanifesteerd door evolutionaire voordelen, dat een rol zou kunnen hebben gespeeld in het ontstaan van de eerste samenlevingen en mogelijk kan leiden tot het collectief uitdrijven van een outgroup.

De Eurabië-theorie

Een essentieel deel van de onderzoeksvraag is het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie. Vanuit Politieke Geschiedenis en Culturele Antropologie zijn inzichten verworven over het ontstaan van het gedachtegoed van de Eurabië-theorie en de theorie zelf. CNBP verklaart de onderliggende mechanismen die ten grondslag van de Eurabië-theorie. Het is van belang voor het onderzoek om deze inzichten met elkaar te integreren, zodat er een helder beeld wordt gevormd over het ontstaan van de Eurabië-theorie en de invloeden hiervan. Dit beeld zal bijdragen aan het creëren van een meer omvattend antwoord op onze onderzoeksvraag.

Structuralisme vs. Orientalisme

Een van de conflicten omtrent de Eurabië-theorie betreft hoe de theorie heeft kunnen ontstaan. In het hoofdstuk van Politieke Geschiedenis wordt beargumenteerd dat de Eurabië-theorie is ontstaan vanuit een structuralistisch proces van toenemende polarisatie. Vanuit het hoofdstuk van Culturele Antropologie wordt echter betoogd dat de Eurabië-theorie het resultaat is van een vergelijkbaar proces met als beginpunt het Oriëntalisme. Dit heeft geleid tot het ontstaan van islamofobie, wat op zijn beurt de oorzaak is geweest voor het ontstaan van de Eurabië-theorie. De verschillende disciplines geven dus verschillende verklaringen voor het ontstaan van de Eurabië-theorie.

Door dit conflict is het van belang om een eenduidige oorzaak aan te wijzen voor het ontstaan van de Eurabië-theorie. Om dit te doen zal gebruik worden gemaakt van de integratietechniek *intensie* (Alkema & Hamer, 2016). De aard van het conflict zit namelijk in de twee verschillende theorieën die de disciplines hanteren. Structuralisme is in de Politieke Geschiedenis de oorzaak voor de Eurabië-theorie, bij Culturele Antropologie is dit oriëntalisme. Structuralisme is echter in essentie een overkoepelende theorie, waar het oriëntalisme binnen te plaatsen is. Vanuit het structuralisme wordt beargumenteerd dat je historische fenomenen verklaard door het in een bredere context te plaatsen of het als een lang, doorlopend proces te zien. Het oriëntalisme hanteert dezelfde methode, maar dan specifiek toegepast op islamofobie. De theorie stelt dat islamofobie niet een directe oorzaak heeft, maar het resultaat is van een veel langlopend proces van het negatief afbeelden van de 'Oriënt.' Het oriëntalisme is dus een subtheorie van het structuralisme, die veel specifiek is gefocust op het ontstaan van islamofobie.

Beide disciplines verklaren dus op eenzelfde manier de Eurabië-theorie, met vergelijkbare theorieën. Hierop zal *intensie* worden toegepast, en wordt er dus voor gekozen om enkel het Oriëntalisme als oorzaak aan te wijzen voor het ontstaan van de Eurabië-theorie. Dit wordt gedaan omdat deze theorie veel relevanter en toegespitst is op de casus van het onderzoek. Op deze manier kan er één oorzaak worden aangewezen voor het ontstaan van de Eurabië-theorie.

Vicieuze cirkels

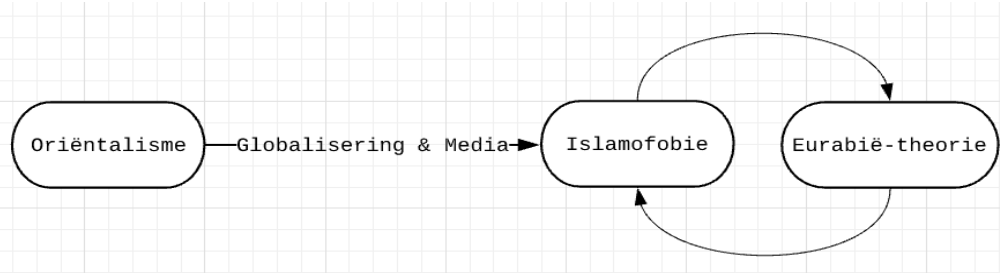
Het tweede conflict omtrent het ontstaan van de Eurabië-theorie is het concept van de *vicieuze cirkel*. Vanuit de Politieke Geschiedenis wordt hier specifiek over gesproken; de Eurabië-theorie is tegelijk een oorzaak en gevolg van toenemende populariteit van rechts populistische partijen. De theorie creëert meer aanhang voor rechts populistische partijen, tegelijkertijd ontstaan er meer theorieën als Eurabië door deze groei in aanhang. Daarnaast wordt in CNBP beschreven dat bij mensen sprake is van een *confirmation bias*. Dit houdt in dat men geneigd is vast te houden aan bestaande overtuigingen en dat tegensprekende overtuigingen soms zelfs kan leiden tot het versterken van de al bestaande overtuigingen. Hierbij is er ook sprake van een zichzelf versterkende werking. Vanuit de Culturele Antropologie wordt ook een zichzelf versterkende werking aangedragen; islamofobie wordt versterkt door groeiende druk van globalisering waarbij de media een katalyserende werking heeft gehad. Deze twee fenomenen dragen samen weer bij aan de groeiende islamofobie.

Alle disciplines gebruiken dus het concept van een zelf versterkende werking, maar geven er een andere invulling aan. Dit is een conflict omdat hetzelfde proces op deze manier andere inzichten verklaard. Om deze inzichten te integreren wordt de techniek *extensie* gebruikt. De inzichten uit de drie disciplines wordt gevat in het de bredere theorie van de *vicieuze cirkel*. Er is namelijk bij alle drie de disciplines sprake van een wisselwerking van verschillende factoren die elkaar versterken en zo in een spiraal richting toenemende polarisatie bewegen. Op deze manier kunnen echter ook de inzichten van Culturele Antropologie en CNBP in de *vicieuze cirkel* worden vertegenwoordigd, namelijk het versterken van al bestaande overtuigingen en de relatie tussen islamofobie, globalisering en de media.

Integratie ontstaan Eurabië-theorie

Nu de drie bovenstaande conflicten zijn opgelost, kunnen deze geïntegreerd worden in één model dat het ontstaan van de Eurabië-theorie in een meer omvattende wijze verklaart. Dit model zal uiteindelijk deel uitmaken van het model dat de hoofdvraag beantwoordt.

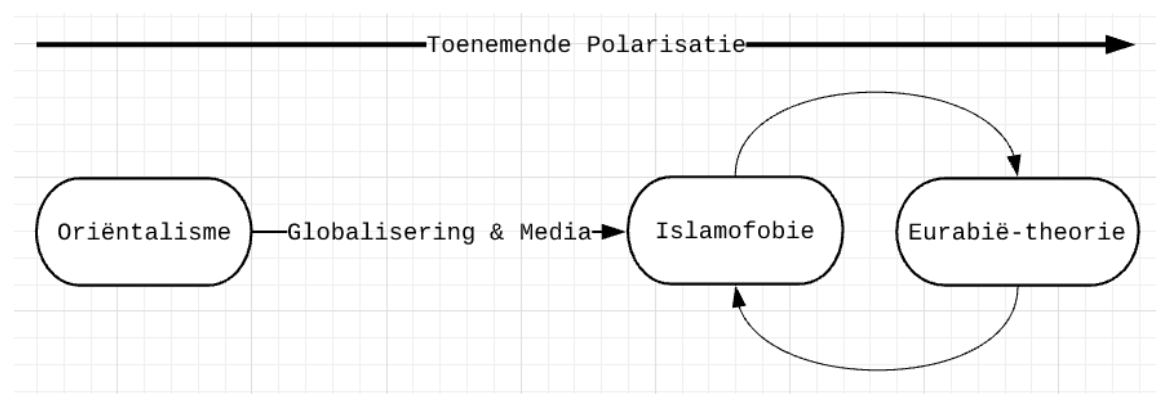
Figuur 3

In het model is te zien hoe Oriëntalisme de onderliggende oorzaak is voor zowel het ontstaan van islamofobie en de Eurabië-theorie. Daarnaast is met behulp van de theorie van de *vicieuze cirkel* ook geïllustreerd hoe islamofobie en de Eurabië-theorie elkaar beïnvloeden, en wat de invloed van globalisering en de media is op dit proces. Met dit model is het duidelijk hoe de Eurabië-theorie is ontstaan en hoe die in stand blijft.

Polarisatie

Een ander conflict dat voortkomt uit de inzichten van de disciplines is het gebruik van de term polarisatie. Vanuit de Culturele Antropologie, CNBP en Politieke Geschiedenis worden verschillende aanduidingen van deze theorie gebruikt. Bij Politieke Geschiedenis wordt de algemene term polarisatie gebruikt, vanuit historisch perspectief is dat een proces waarbij tegenstellingen tussen groepen in de samenleving sterker worden waardoor groepen steeds meer tegenover elkaar komen te staan. Vanuit CNBP wordt de *ingroup bias* theorie gebruikt, dit draait om het bezitten van een voorkeur voor mensen of groepen die binnen de eigen sociale identiteit passen. Tegenovergesteld is er dan ook sprake van een negatieve houding tegenover mensen of groepen die juist niet binnen de eigen sociale identiteit vallen. Tot slot wordt vanuit de Culturele Antropologie ook de theorie van het wij vs. zij denken geïntroduceerd. Deze theorie borduurt voort op het *ingroup vs. outgroup* idee, maar breidt het iets uit. Naast een negatieve houding tegenover de *outgroup*, voelt de *ingroup* ook gevoelens van superioriteit tegenover de anderen.

Alle drie de theorieën spreken dus in zekere mate over tegenstelling en vijandigheid tussen groepen. Hierdoor is het van belang om *common ground* te creëren tussen de drie theorieën, om zo de relatie tussen elkaar te duiden. Om dit te doen zal gebruik worden gemaakt van de integratietechniek *extensie*. Het verschil in de drie theorieën is de magnitude waarop er verschillen bestaan tussen de groepen, om dit te ordenen zal een extensie van de term polarisatie worden gebruikt, die ook de inzichten van de andere twee disciplines bevat. Polarisation is dus het toenemen van de tegenstellingen tussen groepen die niet dezelfde sociale identiteit bezitten en de aanwezigheid van superioriteitsgevoelens van een groep jegens een andere groep. In het eerder genoemde model over het ontstaan van de Eurabië-theorie kan deze *common ground* worden ingevoegd, om zo te illustreren hoe de toenemende polarisatie verband houdt met het ontstaan van de Eurabië-theorie. In het model is te zien hoe een toename in polarisatie verband houdt met het ontstaan van bijvoorbeeld islamofobie en de Eurabië-theorie.

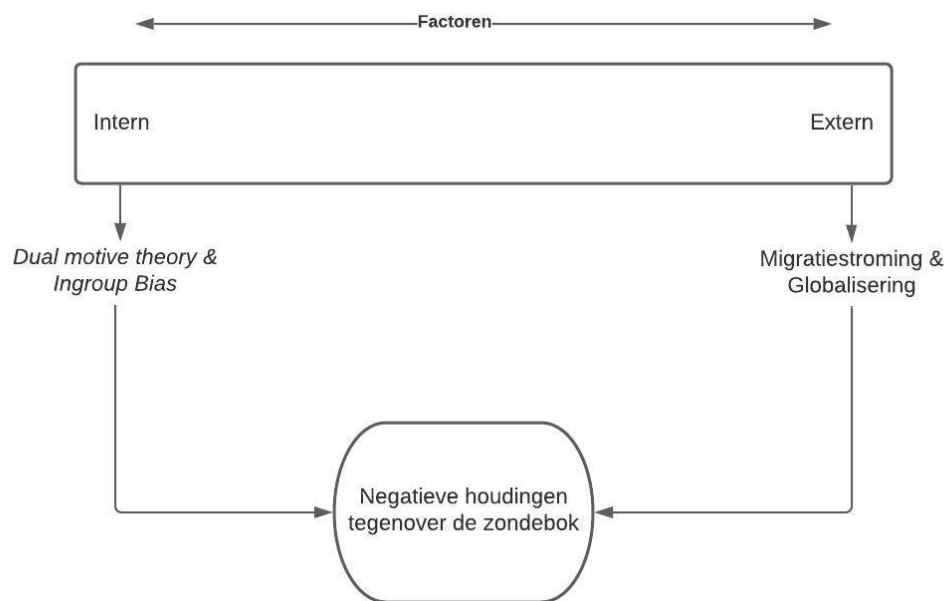
Figuur 4

Negatieve houdingen tegenover de zondebok: Intern of Extern?

Een groot deel van de Eurabië-theorie komt voort uit islamofobie, oftewel het hebben van negatieve houdingen tegenover moslims en het beschouwen van de moslim als bedreigende 'ander'. Vanuit Culturele Antropologie en CNBP worden verschillende oorzaken aangedragen voor deze negatieve houdingen tegenover de zondebok. CNBP stelt dat dit wordt veroorzaakt door de *dual motive theory* waarbij mensen door eigen tekortkomingen een innerlijk moreel conflict hebben en ze de schuld van dit conflict toekennen aan een minderheidsgroep. Zo ontwikkelen ze negatieve houdingen tegenover de *outgroup*. Daarnaast wordt beschreven dat de *ingroup bias* de voorkeur voor de *ingroup* en de negatieve houdingen tegenover de *outgroup* kan versterken.

Daartegenover wordt er vanuit Culturele Antropologie verondersteld dat de negatieve houdingen tegenover moslims ontstaan door externe factoren. Er wordt beschreven dat globaliseringsprocessen zoals migratiestromen vanuit het Midden-Oosten zorgen voor onzekerheid over eigen identiteit en welzijn onder de ‘dominante’ groep. Deze onzekerheid leidt tot negatieve houdingen tegenover moslims.

Hier zit een contradictie tussen wat de disciplines aanwijzen als oorzaak voor de negatieve houdingen tegenover het zondebok. Culturele Antropologie beweert dat externe factoren zorgen voor negatieve houdingen terwijl CNPB bespreekt dat interne factoren zorgen deze negatieve houdingen. Om deze theorieën met elkaar te integreren wordt daarom gekozen voor de integratietechniek *transformatie*. De twee uitersten, interne en externe factoren, worden hierbij geplaatst op de uiteinden van een continuüm. Dit continuüm is de *common ground* en bestaat uit de factoren die vanuit de verschillende niveaus, leiden tot negatieve houdingen tegenover de zondebok. Hieruit kan worden geconcludeerd dat zowel interne factoren zoals de *dual motive theory* en de *ingroup bias* als externe factoren zoals globalisering en migratiestromingen beide bijdragen aan het tot stand komen van de negatieve houdingen tegenover het zondebok.

Figuur 5

Symboliek, Taal en Beeldvorming

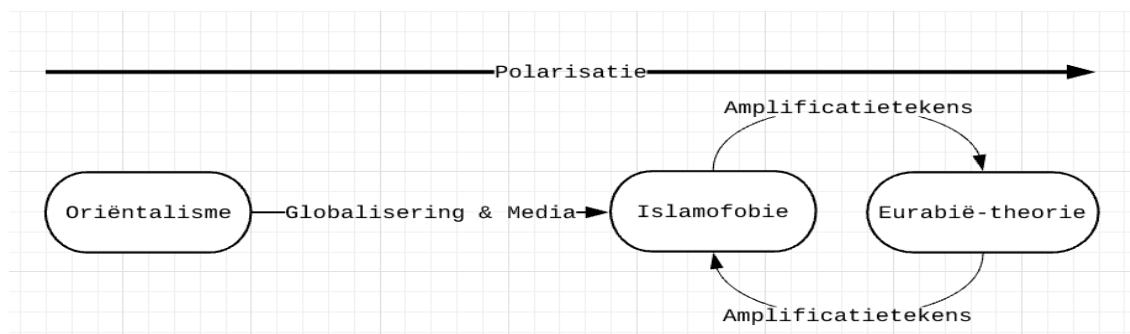
Het laatste conflict wordt veroorzaakt door de verschillende benaderingen die worden gehanteerd omtrent symboliek, taal en beeldvorming.

Bij het hoofdstuk van Archeologie speelt symboliek een belangrijke rol in het uitdragen van een collectieve boodschap. Symboliek is hier enkel beeldend, in de vorm van objecten en afbeeldingen, aangezien de gesproken taal in Çatalhöyük niet is overgeleverd. Ook in dit hoofdstuk hangt symboliek samen met een abstrahering van de werkelijkheid omdat de dieren op de muurschilderingen groter en gevaarlijker worden gepresenteerd dan dat zij in werkelijkheid kunnen zijn geweest.

In het hoofdstuk van CNBP wordt gesteld dat het ontstaan van taal in de evolutie van de mens heeft geleid tot complexe gedeelde overtuigingen. Als gevolg hiervan konden mensen over abstracte, niet direct waarneembare begrippen praten, waardoor onjuiste informatie en vooroordelen zich makkelijker konden manifesteren binnen groepen.

Bij Culturele Antropologie wordt gesproken over beeldvorming. In eerste instantie werd het negatieve beeld over moslims gecreëerd door academici die vanuit een oriëntalistische lens over het Oosten schreven. In de laatste decennia werd, onder invloed van onder andere de 9/11 aanslagen en de toenemende immigratie van moslims naar het Westen, door toedoen van de media het beeld gevormd van de moslim als een gewelddadige, vijandige 'ander'.

In al deze gevallen is er sprake van een 'teken' in de breedste zin van het woord, dat een bepaalde betekenis met zich meedraagt. Deze betekenis correspondeert niet direct met de werkelijkheid, maar is eerder een uitvergroting hiervan. Er is hier dus niet zozeer sprake van een conflict, maar van drie concepten die in de essentie op hetzelfde neerkomen. Om deze concepten te integreren zal daarom gebruik worden gemaakt van *herdefinitie*. Hierbij wordt een nieuwe term geïntroduceerd die alle drie de fenomenen omvat; *amplificatietekens*. In zekere zin maken alle concepten een gebruik van tekens; taal en beeldvorming maken gebruik van tekens en symboliek en tekens zijn synoniemen van elkaar. Bovendien delen alle concepten ook de eigenschap dat ze de werkelijkheid amplificeren, iets dat niet in de betekenis van tekens besloten ligt. De nieuwe definitie houdt in dat er sprake is van tekens die in de vorm van taal, symboliek en beeldvorming worden geuit die zorgen voor een amplificatie van een fenomeen en daarmee een vertekend beeld van de realiteit creëren.

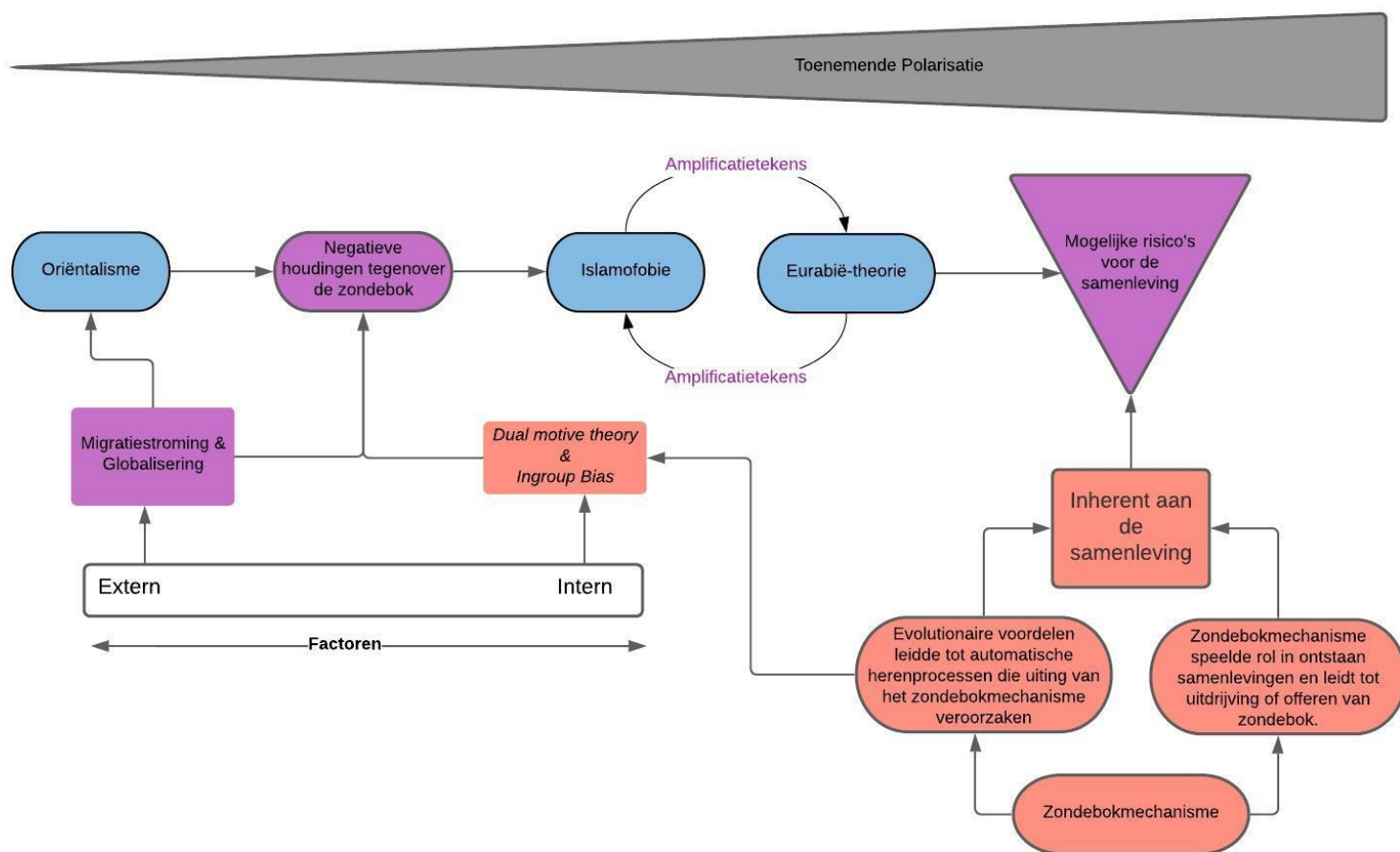

Figuur 6

In het bovenstaande figuur is te zien hoe deze *amplificatietekens* binnen het model over het ontstaan van de Eurabië-theorie passen. Ze dragen namelijk bij aan het versterken van de invloeden van de vicieuze cirkel. Hiermee dragen ze dus bij aan een versnelling van het model, waardoor polarisatie ook sneller zal groeien.

5.3 More Comprehensive Understanding

Nu de conflicten en raakvlakken tussen de disciplinaire inzichten in kaart zijn gebracht en geïntegreerd, kunnen deze worden toegepast om een meer omvattend inzicht te verwerven en zo een antwoord te kunnen geven op de vraag: *welke invloed heeft het zondebokmechanisme op het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie in modern Europa?*

Figuur 7

In het bovenstaande model zijn alle inzichten uit de common ground samengevoegd tot een meer omvattende verklaring van de hoofdvraag. In het blauw zijn alle inzichten omtrent de Eurabië-theorie vertegenwoordigd. De inzichten met betrekking tot het zondebokmechanisme zijn rood gekleurd. Overige inzichten die deze verdeling overstijgen zijn paars gekleurd. De pijltjes betekenen dat een bepaald fenomeen positieve invloed uitoefent op een ander fenomeen.

Zoals in het model kan worden waargenomen, is de invloed zeer complex en is de scheiding tussen de zondebokmechanisme en de Eurabië-theorie niet altijd concreet. De paars gekleurde inzichten vormen om deze reden een brug tussen het zondebokmechanisme en de Eurabië-theorie. Dit is bijvoorbeeld te zien in het geïntegreerde inzicht van ‘de negatieve houdingen tegenover de zondebok’. Dit inzicht combineert namelijk de interne factoren van het zondebokmechanisme met de externe factoren en het oriëntalisme van de Eurabië-theorie, om zo islamofobie te verklaren.

Het model kan vanuit twee punten worden gelezen, enerzijds vanuit de factoren die linksonder zijn beschreven. Anderzijds vanuit het zondebokmechanisme dat rechtsonder staat afgebeeld. Het doel van het model is het verhelderen welke invloed het zondebokmechanisme heeft op het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie. Als enkel de linkerkant van het model wordt gelezen is alleen het ontstaan en de instandhouding van de Eurabië-theorie waar te nemen. Hierin is te zien dat met enkel deze inzichten het proces ook zou eindigen met de vicieuze cirkel waarin islamofobie en de Eurabië-theorie zich bevinden. Door het toevoegen van de invloed van het zondebokmechanisme is echter duidelijk geworden dat er een extra stap na het ontstaan van de Eurabië-theorie is. Als er volgens de geïntegreerde definitie van het zondebokmechanisme wordt beredeneerd, kan de Eurabië-theorie namelijk risicovol zijn voor samenleving; de uitdrijving of het offeren van moslims zou een mogelijk toekomstperspectief zijn.

Op basis van dit model kan er een antwoord op de hoofdvraag worden verwoord; Het zondebokmechanisme heeft op twee manieren invloed op het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie. Enerzijds heeft zondebokmechanisme, naast oriëntalisme, een bijdrage geleverd aan het ontstaan van islamofobie, en daarmee ook de Eurabië-theorie. Anderzijds verschaft het zondebokmechanisme een perspectief op wat het gevolg van de Eurabië-theorie zou kunnen zijn; in het verleden heeft het zondebok mechanisme in sommige gevallen geleid tot het offeren of uitdrijven van een individu of groep. Dit zou een mogelijk toekomstperspectief kunnen zijn van de Eurabië-theorie, daarom is dit een mogelijk risico's voor de samenleving.

Hoofdstuk 6: Conclusie, implicaties en limitaties

Conclusie en implicaties

In dit interdisciplinair sluitstuk is onderzoek gedaan naar de invloed van het zondebokmechanisme op de Eurabië-theorie. Er is vanuit CNBP, Archeologie, Politieke Geschiedenis en Culturele Antropologie onderzoek gedaan naar verschillende facetten van dit onderwerp. Hieruit bleek vanuit CNBP dat het zondebokmechanisme een inherente eigenschap is van de mens die zich mogelijk door een evolutionair voordeel in het verleden gemanifesteerd in de menselijke psyche. Archeologie ging hierop door en toonde aan dat het zondebokmechanisme in vroege samenlevingen al een rol speelde. Politieke Geschiedenis concludeerde dat de ontwikkeling van de Eurabië-theorie een langer lopend proces was en dat deze theorie tegelijk een oorzaak en een gevolg was van toenemende polarisatie. Culturele Antropologie beschreef dat processen als globalisering en migratiestromingen, versterkt door de media, veroorzaakten dat het gedachtegoed van de Eurabië-theorie genormaliseerd is in de huidige samenleving en leidde tot het aanwijzen van de moslim als zondebok.

Door een *common ground* te creëren konden deze inzichten worden geïntegreerd in een *more comprehensive understanding*. Hieruit ontsprong de conclusie dat het zondebokmechanisme op twee manieren invloed heeft op het polariserende gedachtegoed van de Eurabië-theorie. Ten eerste heeft zondebokmechanisme, naast oriëntalisme, een bijdrage geleverd aan het ontstaan van islamofobie, en daarmee ook de Eurabië-theorie. Ten tweede verschaft het zondebokmechanisme een perspectief op wat het gevolg van de Eurabië-theorie zou kunnen zijn; in het verleden heeft het zondebokmechanisme in sommige gevallen geleid tot het offeren of uitdrijven van een individu of groep. Dit zou een mogelijke uitkomst kunnen zijn van de Eurabië-theorie, daarom is dit een mogelijk risico voor de samenleving.

Het is belangrijk dat het gedachtegoed van de Eurabië-theorie als serieus probleem wordt beschouwd. Door het feit dat het gedachtegoed is genormaliseerd binnen de westerse samenleving, wordt polarisatie vergroot en kan er sneller uitsluiting van de zondebok plaatsvinden. Dit toekomstperspectief is uiterst zorgelijk, en zou moeten worden bestreden. Zoals in dit onderzoek is aangegeven heeft het probleem van uitsluiting en stigmatisering diepe onderliggende oorzaken, en is het dus niet te verhelpen door enkel met een moralistische vinger te zwaaien. Om te beginnen zou er bewustzijn moeten worden gecreëerd

over het feit dat de factoren die hiertoe leiden inherent in onze psyche besloten liggen, zodat er vervolgens maatregelen kunnen worden getroffen die de kern van het probleem raken. Vervolgonderzoek zou moeten uitwijzen hoe deze maatregelen er precies uit zouden moeten zien. Zodra alle facetten van dit probleem zijn onderzocht en bewustzijn is gecreëerd bestaat er de potentie om de vicieuze cirkel van het zondebok mechanisme te doorbreken en zo tot een inclusieve, gelijkwaardige samenleving te komen.

Limitaties

Dit onderzoek is gelimiteerd door verschillende factoren. Ondanks dat de gehanteerde disciplines zeer geschikt om het probleem verklarend te benaderen, is het toch lastig om tot een alomvattend antwoord te komen. Het gekozen onderwerp is een zeer complex probleem en vanuit de gekozen disciplines worden slechts details van dit probleem verklaard. Er zijn veel verschillende factoren die invloed hebben op de ontwikkeling van de Eurabië-theorie. Om deze in een samenhangend model te vatten is bijna een onmogelijke opgave. Het is lastig om de gevonden verbanden met zekerheid te bevestigen, het zou kunnen dat er factoren zijn die niet binnen de gebruikte disciplines liggen en niet worden betrokken in het antwoord.

Ten tweede is een beperking van dit onderzoek het gebrek aan praktische disciplines. Omdat er geen discipline zoals bestuur en beleid wordt betrokken bij het beantwoorden van de vraag, kan er moeilijk een bruikbaar handelingsperspectief worden opgesteld. Verder onderzoek is nodig om een passend handelingsperspectief te achterhalen. Daarnaast had het betrekken van een discipline als Media en Communicatie een toegevoegde waarde kunnen hebben. De volledige verspreiding en communicatie van de Eurabië-theorie vindt plaats op communicatieve platformen. Dit is een belangrijk aspect van het probleem en wordt nu vanuit Culturele Antropologie slechts beperkt behandeld.

Ten derde is een limitatie van dit onderzoek dat het slechts bestaat uit literatuur analyse. Dit is beperkend omdat er gebruik wordt gemaakt van secundaire informatie. Een vollediger antwoord had kunnen worden gegeven op het moment dat er gebruik was gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden zoals veldwerk of experimenten.

Literatuurlijst

Inleiding + voorblad

- Andrade, G. (2010). Girard, Rene | Internet Encyclopedia of Philosophy. Internet Encyclopedia of Philosophy. <https://iep.utm.edu/girard/>
- Dennison, J., & Geddes, A. (2019). A rising tide? The salience of immigration and the rise of anti-immigration political parties in Western Europe. *The political quarterly*, 90(1), 107-116.
- Europe and right-wing nationalism: A country-by-country guide. (2019, 13 oktober). BCC. <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>
- Leezenberg, M., Vries, G. H., Vries, G. H., & de Vries, G. (2017). Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen. Amsterdam University Press.
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2020, 15 oktober). Dreigingsbeeld NCTV: Aanslag Nederland voorstelbaar, dreiging vooral van eenlingen. Nieuwsbericht | Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. <https://www.nctv.nl/onderwerpen/dtm/nieuws/2020/10/15/dreigingsbeeld-nctv-aanslag-nederland-voorstelbaar-dreiging-vooral-van-eenlingen>
- Osborne, S. (2017, 8 februari). Most Europeans want immigration ban from Muslim-majority countries, poll reveals. The Independent. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/most-europeans-want-muslim-ban-immigration-control-middle-east-countries-syria-iran-iraq-poll-a7567301.html>
- Repko, A. F., & Szostak, R. (2017). *Interdisciplinary research: Process and theory*. Sage Publications.
- Tokmetzis, D. (2018, 25 april). Deze rechts-populistische complottheorie wil maar niet verdwijnen. De Correspondent. <https://decorrespondent.nl/8182/deze-rechts-populistische-complottheorie-wil-maar-niet-verdwijnen/398438854-5fb989ee>
- Wilders, G. (2007, 8 augustus). “Genoeg is genoeg: verbied de Koran”. de Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/genoeg-is-genoege-verbied-de-koran~b014930c/>

Wodak, R., & Krzyżanowski, M. (2017). Right-wing populism in Europe & USA: Contesting politics & discourse beyond 'Orbanism' and 'Trumpism'. *Journal of Language and Politics*, 16(4), 471-484.

Hoofdstuk 2: CNBP

Alsaad, A., Taamneh, A., & Al-Jedaiah, M. N. (2018). Does social media increase racist behavior? An examination of confirmation bias theory. *Technology in Society*, 55, 41–46. doi:10.1016/j.techsoc.2018.06.002

Argiolas, A., & Gessa, G. L. (1991). Central functions of oxytocin. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 15(2), 217-231.

Avenanti, A., Sirigu, A., and Aglioti, S. M. (2010). Racial bias reduces empathic sensorimotor resonance with other-race pain. *Curr. Biol.* 20, 1018–1022.

Bruneau, E. G., Dufour, N., & Saxe, R. (2012). Social cognition in members of conflict groups: Behavioral and neural responses in Arabs, Israelis and South Americans to each other's misfortunes. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 367, 717–730.

Campbell, M. W., & de Waal, F. B. M. (2011). Ingroup-outgroup bias in contagious yawning by chimpanzees supports link to empathy. *Plos One*, 6(4), e18283. doi:10.1371/journal.pone.0018283

Chen, Y., Zhong, Y., Zhou, H., Zhang, S., Tan, Q., & Fan, W. (2014). Evidence for implicit self-positivity bias: an event-related brain potential study. *Experimental Brain Research*, 232(3), 985–994. doi:10.1007/s00221013-3810-z

Cheon, B. K., Im, D. M., Harada, T., Kim, J. S., Mathur, V. A., Scimeca, J. M., ... & Chiao, J. Y. (2011). Cultural influences on neural basis of intergroup empathy. *NeuroImage*, 57(2), 642-650.

Cikara, M., & Fiske, S. T. (2011). Bounded empathy: Neural responses to outgroup targets'(mis) fortunes. *Journal of cognitive neuroscience*, 23(12), 3791-3803.

Cikara, M., & Van Bavel, J. J. (2014). The Neuroscience of Intergroup Relations. *Perspectives on Psychological Science*, 9(3), 245–274. doi:10.1177/1745691614527464

Davis, M. (1992). The role of the amygdala in fear and anxiety. *Annual Review of Neuroscience*, 15, 353–375. doi:10.1146/annurev.ne.15.030192.002033

De Dreu, C. K., Greer, L. L., Handgraaf, M. J., Shalvi, S., Van Kleef, G. A., Baas, M., et

- al. (2010). The neuropeptide oxytocin regulates parochial altruism in intergroup conflict among humans. *Science* 328, 1408–1411. doi: 10.1126/science.1189047
- De Dreu, C. K., Greer, L. L., Van Kleef, G. A., Shalvi, S., and Handgraaf, M. J. (2011). Oxytocin promotes human ethnocentrism. *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.* 108, 1262–1266. doi: 10.1073/pnas.1015316108
- Dunning, E. G., Maguire, J. A., Murphy, P. J., & Williams, J. M. (1982). The social roots of football hooligan violence. *Leisure Studies*, 1(2), 139–156. doi:10.1080/02614368200390121
- Fossati, P., Hevenor, S. J., Graham, S. J., Grady, C., Keightley, M. L., Craik, F., & Mayberg, H. (2003). In search of the emotional self: an fMRI study using positive and negative emotional words. *American Journal of Psychiatry*, 160(11), 1938-1945.
- Golec de Zavala, A., Federico, C. M., Sedikides, C., Guerra, R., Lantos, D., Mroziński, B., ... Baran, T. (2020). Low self-esteem predicts out-group derogation via collective narcissism, but this relationship is obscured by in-group satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 119(3), 741–764. doi:10.1037/pspp0000260
- Gusnard, D. A., Akbudak, E., Shulman, G. L., & Raichle, M. E. (2001). Medial prefrontal cortex and self-referential mental activity: relation to a default mode of brain function. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 98(7), 4259–4264. doi:10.1073/pnas.071043098
- Gutsell, J. N., and Inzlicht, M. (2010). Empathy constrained: prejudice predicts reduced mental simulation of actions during observation of outgroups. *J. Exp. Soc. Psychol.* 46, 841–845.
- Kassin, S. M., Dror, I. E., & Kukucka, J. (2013). The forensic confirmation bias: Problems, perspectives, and proposed solutions. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 2(1), 42–52. doi:10.1016/j.jarmac.2013.01.001
- Kelly, D. J., Quinn, P. C., Slater, A. M., Lee, K., Gibson, A., Smith, M., ... Pascalis, O. (2005). Three-month-olds, but not newborns, prefer own-race faces. *Developmental Science*, 8(6), F31-6. doi:10.1111/j.1467-7687.2005.0434a.x
- Kerstholt, J., Eikelboom, A., Dijkman, T., Stoel, R., Hermsen, R., & van Leuven, B. (2010). Does suggestive information cause a confirmation bias in bullet comparisons? *Forensic Science International*, 198(1–3), 138–142. doi:10.1016/j.forsciint.2010.02.007
- Klayman, J. (1995). Varieties of confirmation bias (Vol. 32, pp. 385–418). Elsevier. doi:10.1016/S0079-7421(08)60315-1
- Landau, M. J., Kay, A. C., & Whitson, J. A. (2015). Compensatory control and the

appeal of a structured world. *Psychological Bulletin*, 141(3), 694.

Leotti, L. A., Iyengar, S. S., & Ochsner, K. N. (2010). Born to choose: the origins and value of the need for control. *Trends in Cognitive Sciences*, 14(10), 457–463. doi:10.1016/j.tics.2010.08.001

Lord, C. G., Ross, L., & Lepper, M. R. (1979). Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(11), 2098–2109. doi:10.1037/0022-3514.37.11.2098

Molenberghs, P. (2013). The neuroscience of in-group bias. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 37(8), 1530–1536. doi:10.1016/j.neubiorev.2013.06.002

Moran, J. M., Macrae, C. N., Heatherton, T. F., Wyland, C. L., & Kelley, W. M. (2006). Neuroanatomical evidence for distinct cognitive and affective components of self. *Journal of cognitive neuroscience*, 18(9), 1586–1594.

Munro, G. D., & Ditto, P. H. (1997). Biased Assimilation, Attitude Polarization, and Affect in Reactions to Stereotype-Relevant Scientific Information. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(6), 636–653. doi:10.1177/0146167297236007

Nickerson, R. S. (1998). Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. *Review of General Psychology*, 2(2), 175–220. doi:10.1037/1089-2680.2.2.175

Pokorny, J. J., & de Waal, F. B. M. (2009). Monkeys recognize the faces of group mates in photographs. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 106(51), 21539–21543. doi:10.1073/pnas.0912174106

Riečanský, I., Paul, N., Kölbl, S., Stieger, S., & Lamm, C. (2015). Beta oscillations reveal ethnicity ingroup bias in sensorimotor resonance to pain of others. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 10(7), 893–901. doi:10.1093/scan/nsu139

Salomons, T. V., Nusslock, R., Detloff, A., Johnstone, T., & Davidson, R. J. (2015). Neural emotion regulation circuitry underlying anxiolytic effects of perceived control over pain. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 27(2), 222–233. doi:10.1162/jocn_a_00702

Singer, T., Seymour, B., O’Doherty, J. P., Stephan, K. E., Dolan, R. J., & Frith, C. D. (2006). Empathic neural responses are modulated by the perceived fairness of others. *Nature*, 439(7075), 466–469. doi:10.1038/nature04271

Takahashi, H., Kato, M., Matsuura, M., Mobbs, D., Suhara, T., & Okubo, Y. (2009). When your gain is my pain and your pain is my gain: neural correlates of envy and schadenfreude. *Science*, 323(5916), 937–939. doi:10.1126/science.1165604

- Volz, K. G., Kessler, T., & von Cramon, D. Y. (2009). In-group as part of the self: In-group favoritism is mediated by medial prefrontal cortex activation. *Social Neuroscience*, 4(3), 244–260. doi:10.1080/17470910802553565
- Wiech, K., Lin, C., Brodersen, K. H., Bingel, U., Ploner, M., & Tracey, I. (2010). Anterior insula integrates information about salience into perceptual decisions about pain. *The Journal of Neuroscience*, 30(48), 16324–16331. doi:10.1523/JNEUROSCI.2087-10.2010
- Yoshimura, S., Ueda, K., Suzuki, S., Onoda, K., Okamoto, Y., & Yamawaki, S. (2009). Self-referential processing of negative stimuli within the ventral anterior cingulate gyrus and right amygdala. *Brain and Cognition*, 69(1), 218–225. doi:10.1016/j.bandc.2008.07.010

Hoofdstuk 3: Archeologie

- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2019, August 6). Social contract. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/social-contract>
- Burkert, W. (1987). The Problem of Ritual Killing. Smith, J. Z., Hamerton-Kelly, R., Burkert, W., & Girard, R (Eds). *Violent Origins : Walter Burkert, René Girard, and Jonathan Z. Smith on Ritual Killing and Cultural Formation*. Stanford University Press.
- Cauvin, J. (1972) Religions Néolithiques de Syro-Palestine. *Publications du Centre de Recherches d'Écologie et de Préhistoire* 1. Parijs, Frankrijk: Maisonneuve.
- Düring, B. S. (2001). Social dimensions in the architecture of Neolithic Çatalhöyük. *Anatolian studies*, 1-18.
- Hodder, I. (Ed.). (2010). *Religion in the emergence of civilization: Çatalhöyük as a case study*. Cambridge, Verenigd Koninkrijk: Cambridge University Press.
- Girard, R. (2015). Animal Scapegoating in Çatalhöyük. In Antonello, P., & Gifford, P. (Eds.). *How we became human: Mimetic theory and the science of evolutionary origins*. Michigan, Verenigde Staten: Michigan State University Press.
- Girard, R. (1993). *God en Geweld*. Tielt, België: Lannoo/Mimesis.
- Mellaart, J. (1962). Excavations at Çatal Hüyük: first preliminary report, 1961. *Anatolian Studies*, 41-65.
- Mellaart, J. (1963). Excavations at Çatal Hüyük, 1962: second preliminary report. *Anatolian Studies*, 43-103.
- Mellaart, J. (1966). Excavations at Çatal Hüyük, 1965: fourth preliminary report. *Anatolian*

Studies, 165-191.

Russell, N. (2012). Hunting Sacrifice at Neolithic Çatalhöyük. *Sacred killing: the archaeology of sacrifice in the ancient near east*, 79-95.

Scott, J. (2017). *Against the Grain: A Deep History of the Earliest States*. New Haven: Yale University Press

Afbeeldingen:

Der Stiersprung. (2012, February 15). Retrieved from <http://www.minoer.net/kult-religion/stiersprung>

Dilman, N. (2012, March 8). Çatalhöyük. Retrieved from https://nl.wikipedia.org/wiki/Çatalhöyük#/media/Bestand:Museum_of_Anatolian_Civilizations_1320259_nevit.jpg

Hoofdstuk 4: Eurabië in Modern Europa

Kiesraad. (2017, 18 april). Officiële uitslag Tweede Kamerverkiezing 15 maart 2017. Nieuwsbericht | Kiesraad.nl. <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2017/03/20/officiele-uitslag-tweede-kamerverkiezing-15-maart-2017> geraadpleegd op 17-3-2021

Kiesraad. (2021, 29 maart). Officiële uitslag Tweede Kamerverkiezing 17 maart 2021. Nieuwsbericht | Kiesraad.nl. <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2021/03/26/officiele-uitslag-tweede-kamerverkiezing-17-maart-2021> geraadpleegd op 17-3-2021

Het laatste woord van Geert Wilders bij het proces. (2021). PVV. <https://www.pvv.nl/index.php/component/content/article/36-geert-wilders/3939-het-laatste-woord-van-geert-wilders-bij-het-proces.html> geraadpleegd op 17-3-2021

Antal, Attila. "The political theories, preconditions and dangers of the governing populism in Hungary." *Politologický časopis-Czech Journal of Political Science* 24.1 (2017): 5-20.

Bangstad, Sindre. "Eurabia comes to Norway." *Islam and Christian-Muslim Relations* 24.3 (2013): 369-391.

Bangstad, Sindre. "Bat Ye'or and Eurabia." *Key Thinkers of the Radical Right*. Oxford University Press, 2019.

Bergmann Einarsson, Eiríkur. 2018. *Conspiracy & Populism : The Politics of Misinformation*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

- Blondel, Jean, et al. *Governing new European democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.
- Carr, Matt. "You are now entering Eurabia." *Race & Class* 48.1 (2006): 1-22.
- Goździak, E. M. (2020, April 16). *Using Fear of the "Other," Orbán Reshapes Migration Policy in a Hungary Built on Cultural Diversity*. Migrationpolicy.Org. <https://www.migrationpolicy.org/article/orban-reshapes-migration-policy-hungary>
- Holub, Renate. *Antonio Gramsci: beyond Marxism and postmodernism*. Routledge, 2005.
- Leezenberg, M. en G. De Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (Amsterdam 2017)
- Neely, Sylvia. 2008. *A Concise History of the French Revolution*. Critical Issues in History. Lanham, MD etc.: Rowman & Littlefield.
- Palonen, Emilia. "Political polarisation and populism in contemporary Hungary." *Parliamentary Affairs* 62.2 (2009): 318-334.
- Pauwels, Teun. *Populism in Western Europe: Comparing Belgium, Germany and the Netherlands*. Routledge, 2014.
- Vossen, Koen. *The power of populism: Geert Wilders and the Party for Freedom in the Netherlands*. Taylor & Francis, 2016.

Hoofdstuk 5: Culturele Antropologie

- Allen, C. (2010). *Islamophobia*. Ashgate Publishing, Ltd..
- Amin-Khan, T. (2012). New orientalism, securitisation and the Western media's incendiary racism. *Third World Quarterly*, 33(9), 1595-1610.
- Anderson, B. (2006) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* [Revised Edition (Paperback)]. London: Verso Books, 240 pp.
- Appadurai, A. (2006). *Fear of small numbers: An essay on the geography of anger*. Duke University Press.
- Bergmann, E. (2018). The Eurabia Doctrine. In *Conspiracy & Populism* (pp. 123-149). Palgrave Macmillan, Cham.
- Cosentino, G. (2020). From pizzagate to the great replacement: The globalization of conspiracy theories. In *Social Media and the Post-Truth World Order* (pp. 59-86). Palgrave Pivot, Cham.
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi,

- F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political Psychology*, 40, 3-35.
- Eriksen.T.H. 2014 (2007). *Globalization: the key concepts*. New York: Berg.
- Federico, C. M., Williams, A. L., & Vitriol, J. A. (2018). The role of system identity threat in conspiracy theory endorsement. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 927-938.
- Hainsworth, P. (2008). *The extreme right in Europe*. Routledge.
- Klassen, C. (2014). *Religion & popular culture: a cultural studies approach*. Oxford Univ. Press.
- Kottak, C. P. (2015). *Cultural anthropology: Appreciating cultural diversity*. McGraw-Hill Education.
- Perocco, F. (2018). Anti-migrant Islamophobia in Europe. Social roots, mechanisms and actors. *REMHU: Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana*, 26(53), 25-40.
- PVV. (n.d.). Site van Tweede kamerfractie Partij voor de Vrijheid. Retrieved from <https://www.pvv.nl/index.php/component/content/article/36-geert-wilders/3939-het-laatste-woord-van-geert-wilders-bij-het-proces.html>
- Pew Research centre (2017, November 29). Europe's Growing Muslim Population. Washington: Pew Research Centre. Retrieved from pewforum.org
- Pratt, D., & Woodlock, R. (2016). Introduction: Understanding Islamophobia. In *Fear of Muslims?* (pp. 1-18). Springer, Cham.
- Repko, A. F., & Szostak, R. (2017). *Interdisciplinary research: Process and theory*. Sage Publications.
- Runnymede Trust, London (United Kingdom);. (1997). *Islamophobia A challenge for us all*.
- Said, E. (1978). Orientalism: Western concepts of the Orient. *Delhi: Penguin, 1995, 2001*.
- Said, E. (1997). *Covering Islam*. New york: vintage books.
- Uscinski, J. E., DeWitt, D., & Atkinson, M. D. (2018). A web of conspiracy? internet and conspiracy theory. In *Handbook of conspiracy theory and contemporary religion* (pp. 106-130). Brill.
- Whittaker, B. (2002, June). Islam and the British press after 9/11. In *Conference on Islam and the media, London, UK*.
- Ye'or, B. (2005). *Eurabia: The Euro-Arab axis*. Madison, NJ: Fairleigh Dickinson University Press.

Hoofdstuk 6: Integratie

Alkema, J.G. & Hamer, T. (2016) *De Vernietiging van de Vernietiging: een interdisciplinair onderzoek naar de verandering van eigendom in een circulaire economie*. [scriptie]
Utrecht: Universiteit Utrecht.

Repko, A. F., & Szostak, R. (2017). *Interdisciplinary research: Process and theory*. Sage Publications.